

KAIS. KÖN. HOF

BIBLIOTHEK

55.044-B

Alt-

55047-B.

13. sz. 204.

SZAVALÁSTAN

HEINSIUS' NYOMAIN,

NYELVÜNKHÖZ ILLESZTVE,

SZAVALANDÓ DARABOKKAL EGYÜTT.

NAGYSZOMBATBAN.

WACHTER BÓDOG KÖNYVÁROS' TULAJDONA.

1840.

(Nyomatott Pozsonyban, Wigand Károly Friderik betűivel.)

Előszó.

Számosabban emelének már nálunk is szót az ifjuságnak külső-szónoklatbeli, nyomosb tanítása mellett, 's hogy itt-ott a' hazában szép siker követé a' korszerű szózatot, örömmel tapasztaljuk.

Nem leszen tehát czéliránytalan, Dr. Heinsius Tódor' ismeretes becsű, „Theoretisch-practisches Lehrbuch der Lese- und Vortragskunst zum Schul- und Selbstunterrichte. Leipzig, 1833.“ című, öt kiadást ért munkáját, — melly szerint „Egyházi szónoklat“ cím alatt a' Tudománytár' IX. kötetében jelesen értekezett Szabó Dávid, — nyelvünkhöz illesztve, ifjaink' kezébe adni. —

A' verses szavalási darabok többnyire jelesebb költőink' munkáiból, mellyeket meg-

szerezni csak vagyonosbaknak áll hatalmában, sikeres tapasztalás után választvák — 's a' néhány kötetlen, idegen mezőről plántáltatott át.

Igénytelenül lép föl e' könyvecske 's egyéb ohajtása nincs, mint ifjainkban a' külső előadás iránt figyelmet gerjeszteni.

Igazítások.

§. és sor.	Olvasd
55., 8.	nyers szót választania.
56., 8.	mekkora szóra.
65., 4.	kiket vere meg.
97., 7.	előbb mondottakkal.
105., 8.	megérzékítésére.
109., 7.	együtt.
110., 11.	váljék.

Tartalom.

	Lap.
Bevezetés.	
I. A' szóbeli előadásról általjában	1
II. Terve ezen iratnak	4

Első Rész.

Szavalástan.

Első Szakasz. Nyelvtani szavalás	6
Első Fejezet. A' jó kiejtésről	—
Második Fejezet. A' szünetekről	9
Második Szakasz. Jellemző szavalás	14
Első Fejezet. A' szavaló' szaváról	15
Második Fejezet. A' hangoztatásról	17
Harmadik Fejezet. A' hangról	21
Negyedik Fejezet. Az időmértékről	28
Harmadik Szakasz. Személyesítő szavalás	33

Második Rész.

Cselekvéstan.

Első Szakasz. A' cselekvés' egyetemi szabályai	36
Második Szakasz. A' cselekvés' különös szabályai	48
Első Fejezet. A' test-tartásról	48
Második Fejezet. A' cselekvés- vagy kézlej- tésről	50
Harmadik Fejezet. Az arczkifejezésről	54

Példa-tár.

Első Rész.

Mesék és parabolák.

1. A' fejér egerecske	63
2. A' méh és galamb	65
3. A' vakmerő majom	66
4. A' molnár és fia	67
5. A' kigyó és reszelő	68

	Lap.
6. A' róka, majom és az állatok	69
7. Eldorádó vagy a' mesés ország	71
8. A' könyörület' gyermeke	74
9. A' könyvek' szózata	75
10. A' két angyal	77

Második Rész.

Lyrical darabok és rokon.

1. Vigasztalás	79
2. Ósdiakhoz.	80
3. A' magyartalan leányhoz	81
4. Imádság' ereje	—
5. A' magyartalan hölgyhöz	83
6. Védangyalaink	84
7. Árpád	86
8. Egy anya' keserve	90
9. Bánya-dal	92
10. Tisztújítás	94
11. Zrínyi' dala	95
12. A' magyarnak három szentszava	96
13. Szózat	98
14. Honfőtiszt	100
15. Panasz	101
16. Anyakérelem	102
17. Hunyady	103
18. Hondal	105
19. Toldi' esküje	106
20. Pórfü	107
21. Béla	109
22. Géza	113
23. A' magányos sír	116
24. Orvosomhoz	119
25. A' jámborság 's középszer	121
26. A' vezér' búcsúja	123
27. Isten hozzád!	125
28. A' holdhoz	127
29. Remete Péter	129
30. A' főpap	135
31. Oasztályrészem	137

Bevezetés.

I. A' szóbeli előadásról általában.

1. §. Képzeteinket és érzeményeinket bizonyos, külső jelek által közöljük másokkal, melyek vagy láthatók vagy hallhatók; 's ezen jelek' gyűjteménye — valamint a' tehetség is, velők élni tudni — nyelvnek neveztetik tágas értelemben.

2. §. A' képzeteket és érzeményeket három, különböző módon közölhetni másokkal, a) szavak, b) puszta hang 's 'cz) taglejtés által. A' közlés' első módja szó-, a' második hang- 's a' harmadik taglejtési-nyelvnek mondatik.

3. §. A' szónyelv, vagy a' saját értelemben vett nyelv, képzeteinknek, azaz annak, mit elménkbe forgatunk, megjelölésével foglalatoskodik 's nyelvtanból (grammatica) meríthető.

4. §. A' hang- és taglejtési-nyelvnek nincs köze a' képzetekhöz és gondolathoz 's átaljában a' tárgyhoz; hanem csak a' móddal foglalkodik, melly szerint azok bennünket érdekelnek 's azon benyomással, mellyet ránk gyakorlanak. Tehát a' hang- és taglejtési-nyelv érzeményeink', indulataink' jelölése.

5. §. A' taglejtési nyelv szorosan csatlakozik a' szónyelvhöz, sőt igen erősen vagyon vele

összekötve; mert nem könnyű valamit érzékenyen elbeszélni a' nélkül, hogy ugyan azt taglejtéssel ne kövessük. Mi több? hiszem, az ajkmozgatás is (ki-vált a' siket-némáknál) neme a' taglejtési nyelvnek.

6. §. És ezen módja a' kifejezésnek régibb és egyetemibb magánál a' szónyelvénél. Régibb; mert az ember előbb érzett, mintsem gondolkodott, 's azért a' gyermekben szintúgy mint a' vad és fölhevült emberben megelőzi a' beszédet. Egyetemibb; mert általa a' legkülönbözőbb népek, sőt az oktan állatok is, bizonyos mértékben megértik egymást.

7. §. Némelly esetekben gazdagabb és hathatósabb a' szónyelvénél: mert tapasztaljuk néha, hogy a' fölhevült embernek nem elég bő a' szónyelv 's hogy amannak hatása nagyobb gyakran mint ezé; minthogy amaz egyszerre 's közvetlen több érzékünket érdekli. Egyedül a' természet-fölötti képzetek' kifejezésében áll a' szónyelv után.

8. §. Beszédünk a' hang- és taglejtési-nyelv által átaljában nyer mind erőben, mind elelenségben. A' beszéd, ha még olly szép is, érzékeinkre nem hat, ha roszul, hidegen, külső elelenség nélkül, vagy hamis hangon mondatik el. A' daczolónak nem-je egészen más, mint a' hidegen és roszalva tagadóé; és ismét máskép hat ránk a' kérdő nem, mint az, melyet az érezhető szükségből eredt tagadás mondat.

9. §. A' görögök és romaiak a' hang- és taglejtési-nyelvre, mint fő foglalatosságuk' — az ékes-szólás' — egyik lényeges részére igen nagy gondot fordítanak. És volt is rá okuk; mert a' ki náluk némi jelességre és méltóságra szert tenni vagy másokon uralkodni akart, tökéletes szónoknak kellé lennie és értenie a' sokaság' kedélyét kedve szerint forgatnia.

10. §. Ujabb időkben, a' polgári alkotmányok' természete hozván magával, átaljában szólva, csaknem egészen elveszett a' szavalás' művészete, 's egyedül a' predikáló- és tanító-székeken tartá fenn magát, de korlátozottabb alakban. Nálunk jelenleg — mióta t. i. nyelvünk eredeti jogainak birtokába mind a' nyilvános tanácstermekben visszatéetett, mind az iskolák' küszöbein belépett, 's már gyakorlatilag adatik elő, mind a' társasköri felolvasások is divatba jöni kezdenek — a' szavalási művészet' körében is vehető észre némi haladás és alkotmányos állásunknál fogva, miszerint a' közjóllét' eszközei nyilvános vitatkozások' ösvényén választatnak ki, közérdekű szükség a' szavalásbeli jártasság.

11. §. De különben is a' szavalás — mint művészet — olly elhatározó becsben áll és minden neveltebb emberben annyira kíváncsatos, hogy elhanyagolása vagy lenézése a' legméltóbban roszaltathatik. Azért az illy művészetnek külső hasznait soha sem kellene mérlegbe vetni. Ő maga magának elég jutalom 's nemesebb és fölségesb még az által, hogy lelki erőinket kellemes játékba hozza.

12. §. Hozzá járul, hogy a' szavalásnak tanulása lényeges befolyással bir a' szónoki vagy költői művek' kidolgozására is. A' hang-ismeret megója a' szónokot nem csak attól, hogy gondolatai az előadással ellenkezetbe ne jöjjenek, hanem a' szép hangzat' sértésétől is, melly többnyire a' formával nem gondolásból ered. 'S ezen tekintetből annak, ki jó ízléssel és finom hallási ítéllettel bírók' számára ir, kötelessége volna gondolatait főnszóval próba gyanánt elmondania, hogy arcza és fülei is fölfoghasák azokat: mi által minden, hangbeli durvaság és ellenkezet ki lenne kerülve 's a' lélekben lassan-

ként azon hangfolyam fogna kiképződni, melyben a' szavak egymásra következnek és így a' beszéd igazi és tiszta viszhangja lenne a' léleknek.

13. §. 'S végre, ha becsben tartjuk a' test' hajlékonyságát 's a' mozdulatok' finomságát, illendőségét, méltóságát és kellemességét, 's ha szeretjük a' szép hangot 's ha a' zenei érzést a' műveltség' föltételei közé sorozzuk — a' helyes kimondást, jelentő hang-adást és az őszhangzó élénk előadást nem fogjuk becsülni? *)

II. Terve ezen iratnak.

14. §. A' hang- és taglejtési-nyelvtan része azon tudománynak, melyet mi ékesszólásnak nevezünk. Ez utmutatást ad a' szónoklat' művészetére, azaz nem egyedül arra tanít, hogyan kell beszédet készítenünk, hanem annak tartására is oktat. Azt szónoki művészetnek vagy ékesszólásnak nevezzük szorosb értelemben; ezt pedig külső vagy testi ékesszólásnak. 'S itt ez utolsó a' mi foglalkozásunk' tárgya.

15. §. Minthogy a' külső ékesszólásnak az érzéki hatást két uton kell, t. i. hallás és látás által elősegítnie: azért a' külső előadásra különösen kettő kívántatik meg, t. i.

1) mi a' hallást,

2) mi a' látást érdekli.

16. §. A' külső ékesszólásnak azon része, mely hangok által a' fülekre hat, szavalásnak; amaz

*) A' szavalás' hasznáról bőven értekezett nálunk Briedl Fidél az 1840. I. félévi Athenaeum' 13. 's köv. számaiban.

pedig, mely taglejtés által a' szemet foglalja el, cselekvésnek (actio) nevezetik. Szavalni tanít a' szavalás-tan, cselekvésre pedig a' cselekvés-tan ad utmutatást. 'S azért a' külső ékesszólásnak két része vagyon, u. m.,

1) szavalás-tan,

2) cselekvés-tan.

17. §. A' szavalás-tan részint a' hangokkal 's a' beszéd' egyes elemeivel; részint a' beszéd' vagy költemény' egyes részei' jellemének előadásával; részint végre olly egyes személy' jellemének kifejezésével foglalkozik, mellyre ez vagy amaz érzelmeknek vagy elveknek sora ruháztatott. Tehát három különös nemet kell megkülönböztetnünk a' szavalásban — 1) nyelvtani, 2) jellemző, 3) személyesítő szavalást.

18. §. A' cselekvéstannak tiszte, részint a' helyes testtartásról; részint az egész testnek beszédet-kísérő mozdulatairól, a' kézlejtésről és arczkifejezésről szólnia. 'S azért a' cselekvés-tan magában foglalja 1) a' testtartást, 2) a' taglejtést, 3) az arczkifejezést.

19. §. Minthogy pedig a' szavalástani szabályok alkalmazás nélkül keveset használnak: szükséges mind a' kettőt összekötnünk. 'S ezen okból itt is az egyetemi és különös szabályok — vagy elméleti szavalás — után gyakorlati alkalmazás következik, mely az előadott szabályokat kitűzött művekre fordítja.

E l s ő R é s z.

Szavalástan.

E l s ő S z a k a s z.

Nyelvtani szavalás.

20. §. Szavalásnak neveztetik az írásba foglalt értelem- és jellemnek hangnyelv-általi, lehetőleg tökéletes kifejezése, vagy a' föladott eszmék- és érzeményeknek szóbeli előadása. Fő célja tehát — mint minden szép művészetnek — a' jellemzés.

21. §. Nyelvtaninak annyiban nevezzük mi a' szavalást, mennyiben a' nyelv' elemeivel és egyes mondatok' értelmével foglalkodik. Tehát a' szavalás a' beszélő' vagy olvasó' első célját, az érthetőséget mozdítja leginkább elő, 's azért az érthető és világos előadásnak szükséges föltétele.

22. §. A' nyelvtani szavaláshoz tartozik 1) a' jó kiejtés, 2) a' szünetek.

E l s ő F e j e z e t.

A' jó kiejtésről.

23. §. A' jó kiejtés leginkább megkívántatik a' szavalóban és részint a' beszéd' magokban-vett elemeinek helyes kimondásával foglalkozik, t. i. nem tekintvén azt, mit fejeznek ki; részint igazításával olly hibáknak, mellyek többnyire rossz szokásból erednek, de kijavíthatók.

24. §. A' szavak' elemelnek vagy egyes hangoknak helyes kiejtése (orthoepia) nem más, mint a' jelnek (betűnek) hangműszer, nyelv-általi helyes kifejezése és csak szóbeli tanításból, hallás által, meríthető.

25. §. Átalán véve a' szavalónak tiszta nyelven kell beszélnie 's ezen tekintetben a' nyelvet, melylyen szaval, tudományosan ismernie. A' legszívrehabóbb beszéd is sokat vesz erejéből, ha nyelve hibás; a' szavaló pedig nyelvbeli hiányai által még némi figyelmetlenséget is mutat hallgatói iránt. És e' nemzet-elleni bűn, a' nyelvnek nyilvános szaválásokbeli elhanyagolása, meddig marad még boszualatlan? —

26. §. A' szavalásban kerülni kell egyes tájak' kiejtéseit. Nyelvünkben az e, mellyet némellyek közép (Vörösmarty pedig az 1838iki Athenaeum' 2dik felének 38dik hasábján nyílt rövid) e-nek mondanak, gyakran ö-re változtathatik. De a' szavalónak ezen szabadsággal csak beszédje' széphangzatának előmozdítására szabad élnie. Azért ezen ö-t a' szegediek és némelly dunántúliak szerint mindenütt, a' hol csak lehet, használni nem fogja. Mert így (a' pöngő, vörös és több efféle' kimondásában) ajkait szüntelen körben kellene tartania. De az egymásra következő e-ket is kerülje ott, hol kerülhetők (p. a' felemelkedem, felette 's gyengeség-ben, valamint a' kedik igeképzőben is a' „magyar nyelv' metaphysicája“ utmutatása szerint); mint-hogy ezek igen mekegővé teszik a' beszédet. E' pontban egyik tájdivat mérsékelje a' másikat; mi által a' beszéd' széphangja sokat fog nyerni.

27. §. Mássalhangzóinkat is elváltoztatja a' táj-kejtés. Így a' dunántúliak beszédközben az ly-et

igen sokszor l-lé változtatják, a' hely, olly, melly (névmás), gömbölyü helyett hel-et, oll-at, mell-et, gömbölyü-t mondván. A' Debreczen' vidékébeliek pedig ugyan az ly helyett j-ét, 's így hej-et, ojj-at, mejj-et, gömböjü-t ejtenek. Hogy mind a' két kiejtés hibás, fölőslég mondani.

28. §. A' mi pedig a' rossz szokásból eredt hibák' kiigazítását illeti: ez inkább gyakorlat, mint sem tanítás által vitethetik véghöz. Legszokottabb hiba 1) a' sietés, 2) a' szertelen halkság, 3) a' selypegés.

29. §. 1) A' sietés, (melly-közben részint épen nem, részint gyöngén mondatnak ki a' betük 's a' szótagok és szavak egymás után hányatnak) oka a' mormogó és zörömbölő kimondásnak. Nyelvünkben, némelly kevés, ismeretes eseteket kivéve, (mint gazdaszszony, szintűgy, gazdaaszszony, szinté úgy helyett) szokatlan a' betü-kihagyás, ide nem értvén a' hangzók' nyelvtani kiugratását. A' ki siet, kivált a' szó' végső tagjait vagy legalább betűit nyeli el 's a' hallgatónak ez által érthetetlen lesz. A' sietés ezen kívül a' lelki erőket nyugtalan állapotba is teszi és a' hallgatót akadályozza abban, hogy gondolataival a' szónokot követhesse *).

30. §. 2) Ezzel szem-közt álló hiba a' szertelen halkság, melly egyes betük', szótagok' és szavak' megnyujtásában áll, 's melly által az előadás unalmas és fárasztó lesz. Ez a' beszédet gyakran énekszerűvé teszi 's a' szavakba olly hangokat csusztat, mellyek bennök nincsenek, p. a'ziért azért, ie-

*) A' sietés' oka részint a' vérmérsékben (temperamentum), részint a' beszéd' rosszúl-kiüthetése-fölötti félelemben fekszik. Amaz ellen szakadatlan figyelem — ez ellen pedig szorgalmas tanulás és gyakorlat a' fegyver.

des édes, karajczár krajczár, derága drága helyett *).

31. §. 3) A' selypegéstől könnyű megmenekedni, ha s' és sz' kimondásakor a' nyelv a' fogaktól hátrahúzza középen tartatik. A' selypegést gyakran ékes-ségül is használják a' beszédben 's ennek oka némi hamis izlés; de ekkor a' hallgató az erőtetést ész-reveszi és megmosolyogni szokta.

Második Fejezet.

A' szünetekről.

32. §. A' szünetek a' hang' tökéletes elnémulá-sában állanak és azon különféle mondatokat és sza-vakat választják el egymástól, mellyekből a' beszéd áll. Szükségesek ezen szünetek a' szavalóra nézve, hogy lélekzetet vehessen; hogy a' beszélő műsze-rek, mellyek hamar elfáradnak, megpihenhessenek: de szükségesek a' hallgatóra nézve is, hogy fülei kinyugodhassanak és értelmének idő adassék a' be-széd' hallott részeinek illő fölfogására és megjegy-zésére. Ezek nélkül a' beszéd homályos és az érte-lem zavart lenne. Fő céljok tehát az érthetőség.

33. §. A' szüneteket bizonyos jelekkel — szünje-lekkel — (, ; : .) szoktuk mutatni, mellyek nem csak arra valók, hogy a' szavalónak rövidebb vagy hosszabb pihenést engedjenek: hanem egyszersmind a' beszéd' hangját is gyakran megváltoztatják, meny-nyire t. i. értésünkre adják, vajjon a' mondat' értel-me tovább terjed-e még, vagy talán a' következő tag már utolsó a' beszédben? vajjon az értelem tö-kéletes-e már és új következik-e utána?

*) Ezen hiba' kútfeje az aluszékony vérmérsék, a' sietéstől óvakodás és az emlékezet' gyöngesége.

34. §. De nem tekintvén azt, hogy a' mód, mely szerint ezen jelekkel élünk, még igen hiányos és használatukat a' leggondosabb íróknál is gyakran önkény határozza el: ezen fölül a' beszéd' értelmeszerinti hangváltoztatásnak meghatározására sem elegendők.

35. §. Szükséges tehát még némelly jegyzeteket tennünk az iránt, mikép kell a' beszéd' értelme és szünjelek szerint hangunkat vagy fölemelni vagy lenyomni. Ha a' körbeszéd több tagból áll: a' pontosvonás (;), mely a' tagokat egymástól elválasztja, a' hangnak olly lebegését kívánja, mely még több gondolat következését tudatja velünk. Ezen fölül minden új tag' kezdetét emelkedő hangon kell mondanunk, mi a' figyelmet a' következőkre nagyon fölgerjeszti. És ezt a' körbeszéd' első részéről.

36. §. A' két pont (:), mely a' körbeszéd' első részének bevégeztét jelenti, hosszabb szünetet kíván és némi kérdő hangot. Sőt a' körbeszéd' második részét kezdő azonban, de, mindazáltal 'steff. után is helyesen állapodunk meg, mintegy a' következők' fontosságára figyeltetve hallgatóinkat. Az utórész, mely egyszersmind bevégi az értelmet, alabb hangon mondatik, mely végül, az értelem tökéletes lévén, kellemesen enyészik el. 'S itt a' hang megpihen, mert utána új gondolat következik.

37. §. Es minél inkább különbözik a' következő gondolat az előbbitől, annál mélyebbre súlyed a' hang és tovább némul el. A' gondolatoknak ezen megszakadta kijelöltetik ugyan könyvekben az által, hogy az írás elül kezdetik, mi a' hangban is némi változatot von maga után: de ha a' következőkben csak az előbbi gondolat fejtegettetik, akkor a' hangnak nem kell nagyon változnia.

38. §. Tehát a' szüneteknek helyes hang-változtatással kísérése, a' mondottakon kívül még azt is megkívánja, hogy az eszméknek és ezek' összefüggésének természetét jól átlássuk. Az illő hangot eltalálni, mielőtt a' gondolatok' folyamát és ezek' sorosb vagy tágabb összefüggését átlátnók, gyakran épen lehetetlen.

39. §. A' szünjelnek más neve a' zárjel (). Ez részint megszorítást, részint szorosabb meghatározást, figyelem-gerjesztést vagy egyéb jellemző körülményt jelentvén, mindig hang-változtatás által adassék a' hallgatónak értésére; különben ez megtéved, nem tudván, hol kezdődik és végződik a' zárt mondat. Nem lehet ugyan szorosan meghatározni, mikor kell e' tekintetben gyöngébb vagy erősebb hangot használni: de annyi még is bizonyos, hogy, ha a' zárt mondat figyelem-gerjesztő, vagy aggodalmat vagy szemérmes megvallást fejez ki, akkor szelid hangot kíván; — ha csipő gúnyt vagy szenvedélyes állítást foglal magában, erősebb; ha pedig magyarázatot, meghatározást vagy épen bizonyítást ad elő, akkor ünnepélyes, de halkabb hangot kíván mint a' többi előadás.

40. §. Erintenünk kell még e' helytt a' kérdő (?) 's fölkiáltó jelt (!). Céljok ezeknek a' kérdő és fölkiáltó mondatot megkülönböztetni az állítótól 's a' szavalót célirányos hangváltoztatásra és szünetre figyelteni. Egyik is, másik is, néhány esetet kivéve, mindig hangemelést — 's ha bezárja a' beszédfolyamot, pontszünetet — kíván. Végül az idézőjel „—“ nyomadékos hangot, halkabb időmértéket; — a' gondolatjel — — — pedig hosszabb szünetet követel.

41. §. Ha a' mondottakat versek' szavalására kívánjuk alkalmazni, kérdés: milly hangon kell a' be nem végzett-értelmű verset kimondani, mellynek értelme tudni illik még csak a' következő versben leszzen teljes — vagy mellynek utolsó szavai a' következő vers' értelméhez tartoznak; p.

Nem jövök én háborítani
A' halottak' álmait:
Bánat és a' szív' keserve
Útasítanak engem erre,
Egy barátom nyugszik itt.

Erdélyi.

42. §. Könnyű átlátni, hogy a' fölhozott példában az első és harmadik vers' végén nem szabad a' hangot vagy emelnünk vagy súlyesztenünk; mert itt az értelem még nem végződik. Tehát érthetőség végett addig kell olvasnunk, míg csak valamelly jel nyelvtani szünetet nem sürget.

43. §. De ha a' vers' végén nem szabad megállapodnunk, miért irunk versekben? vagy mire való a' szótag-mérték? hiszen így a' költő azon szándékát, melly szerint szótag-mérték által szépíteni akar előadásán, a' szavaló elrontja, 's a' költő fáradsága egészen füstbe megy? — A' szavalónak a' fület szinte úgy kell kielégítenie mint az értelmet.

44. §. Némelly szavalók (kivált fiatalabbak) azt tartván, hogy szavalásban a' szótag-mértéket a' fülekkel éreztetni kell, az értelem' érdekét föl szokták áldozni a' fülek' gyönyörködtetésének, azaz: minden tökéletlen-értelmű vers' végén, mintha vonás volna ott, meg szoktak állapodni 's a' vers' utolsó szavát olly hangon mondják ki, melly átaljában vonás előtt használtatik, 's ez által az értelmet megsértik. Ezen megállapodás hibás; mert általa a' bé nem fejezett értelem befejezett gyanánt adatik elő 's a' sza-

vak' és értelem' e' szerinti szétszaggatása által a' költő' gondolatai megzavartatnak. (42. §.)

45. §. Mások a' vers' végét, a' nyelvtani szüneteknél használni szokott hangnál magasabban mondják; azonban, jöllehet ezen, versek' végén ismételt hang a' szótagmértékre emlékeztet bennünket: még is egyformasága miatt igen kellemetlen és a' szavalásnak némi éneklési izt ad, mi a' fülre sértőleg hat.

46. §. És ezen módszerek' egyike sem lévén alkalmas versek' szavalására, kérdés támad, hogy kell tehát verseket szavalni, hogy mind a' fülnek mind az értelemnek elég tétessék? — Van bizonyos szünet, melly sem a' fülnek sem az értelemnek nem ártalmas és a' verset még is egész szépségében és erejében adja elő, és a' hangnak némi emelés- vagy lenyomás-nélküli megszűnésében áll, 's ezt kell használnunk a' kérdéses esetben, 's minthogy inkább halló műszereinket érdekli, mintsem az értelmet, azért a' jellemző szavaláshoz tartozik. (101. §.)

47. §. A' szünetek' helyes használatára tehát szükség a' beszéd' értelmét jól fogni föl egész terjedelmében, 's az eszmék' folyamába magunkat egészen begondolnunk (38. §.). 'S a' kik észreveszik, hogy hibásan állapodnak meg, legjobban tesznek, ha szünjel nélkül könyvekből egész helyeket irnak ki, melyekben a' szünetek' helyes használatára maga az értelem vezetendi őket.

48. §. Gyermeknekél legkönnyebb elkerülni a' szünjelek' tökéletlensége- és rossz használatából eredhető visszaéléseket a' régiek' példája szerint e'képen: minden efféle jelek-nélküli irományt ismételve olvasson el a' gyermek és ez által fölgerjesztetik a' beszédet mondatokra 's ezeket szavakra osztani föl, 's így az értelmet magától kutatja ki.

49. §. Ez által; ha t. i. a' gyermek szünjelek nélküli irományban a' szüneteket jól tudja fölkeresni, igen sokat segít magán hosszabb mondatok' 's körbeszédék' szavalásában; mert nem fogja a' lélekzetvételt egészen a' teljes szünetig, vagy végkép befejezett értelemig halasztani; mi a' beszéd' erejének és kellemének nagy kisebbségére szolgálna; minthogy a' szavaló vagy elfúladhat, vagy értelemközben kénytelen lélekzeni. A' szavalónak úgy kell ellátva lennie elegendő lélekzettel, mint az orgonának széllel. És ki a' szünjelek' és hang' kellő használatát érti, szenvedélyes szavalás-közben sem folytatkozik meg lélekzetében.

Második Szakasz.

Jellemző szavalás.

50. §. A' nyelvtani szavalás az érthetőséget mozditja elő 's elegendő ott, hol csak az értelemhöz szólunk, azaz: hol csak tanítani akarunk: de érzésre vagy tette gerjeszteni nem fog.

51. §. Azonban a' szavalónak főbb célja is van: ő t. i. azon érzelmeket is elő akarja adni, mellyek őt szavaltában lelkesítik 's ő azt is akarja tudatni, mikép érdekeltetett a' megismert tárgyaktól 's nem csak beszéde' egyes helyeinek jellemét kívánja előadni, hanem az egész darabét is minden szépségeivel együtt meg akarja hang által ismertetni: 's ha a' beszéd által okozott 's a' szavalón uralkodó érzemény hang által előadatik, a' szavalás jellemző nevet kap.

52. §. Ennek tehát nem az érthetőség' első szükségével, hanem az egész beszéd' általános hatásával

van dolga 's azért szükség, hogy kellemes és teljes legyen. De erre ismét a' hang', ennek lejtése' 's az értelem' és érzemények' kiemelése' részéről ismét némi sajátságok kívántatnak meg — 's ezekről a' következő fejezetekben.

Első Fejezet.

*A' szavaló' szaváról (Stimme) *).*

53. §. A' mű' egyes részeinek jellemes előadására tiszta, teljes, erős, hajlékony, művelt szó kívántatik.

54. §. Birjon a' szó természeti szépséggel. Azért a' nem eléggé emelhető vagy sipogó szó, 's melly lenyomatván, morgóvá, tompává yalík; a' kemény, melly meg nem lágyulhat, 's melly nem tartja fenn magát; melly indulat-közben reszket, rezeg vagy sziszeg, — szavalásra nem alkalmas.

55. §. Tudnia kell továbbá a' szavalónak magát, a' lelki állapotok' és szenvedélyek' változékony nemeihez illőleg kifejezni; előadása változatosságához képest kell tudnia gyöngén, erősen, nyájason 's indulatosan beszélnie. Így a' komoly előadáshoz megállapodott; a' fontoshoz erős, ható; rettentőhöz erőtetett; az érzékenyítőhöz hajlékony; a' mulattatóhoz könnyű; a' vad dolgok' előadásához pedig nyers hangot választania.

56. §. De a' szavalónak nem elég csak átaljában tudni, a' darab' előadásához millyen szó illik; hanem tudnia kell azt mérsékelni is; mire nézve két dologra szükség figyelnie, t. i. ön erejére 's a' hely-

*) Szó „Stimme“ értelemben a' nép' szájában igen gyakran fordul meg.

re, melyben szaval. Ismervén önerejét, nem foglly erőtelve beszélni, hogy elfáradjon vagy elrekedjen. És ha ismeri a' helyet, melyben szaval, fogja tudni, mekkora hangra van szüksége, hogy minde-
nütt megértessék.

57. §. 'S ezen tekintetben egészséges személyeknél igen szokott hiba a' kiáltozás. Midőn mindenkitől akarnak értetni, beszédműszereiket igen meg-
erőtetik, mi a' szavat természetlenné, kiáltóvá teszi. Ezen kiáltozás nem csak a' hallgató' érzékeire nézve kellemetlen, hanem kifárasztja magát a' szavalót is.

58. §. Illy hiba a' festés (Malerei) is, mi abban áll, hogy a' dolog maga, melyet a' lélek gondol, szó által érzékileg adatik elő 's különbözik azon kifejezéstől, melly a' lelket foglalatatoskodtató érzeményt, vagy azon állapotot tárgyazza, mellybe a' lélek, működése által, tétetett. A' ki tehát p. szavával a' menydörgést, vagy a' tenger' zajgását, a' vihar' zúgását 'steff. hallhatólag akarná előadni a' helyett, hogy azzal érzeményét és a' módot fejezné ki, melly szerint e' tárgytól meghatva van, magát a' dolgot fogja előadni és így fest *).

59. §. A' ki szavával fest, az nem csak a' szavalás' célja ellen dolgozik, melly által az érzeménynek, nem pedig a' tárgynak, kell előadatnia; hanem hallgatói' érzeményeit is meghamisítja, elnyomja és föllosztatja. Így p. ki az ártatlanul kinzottnak szenvedéseit és fájdalmait akarja előadni, az a' magában fölgerjedt bosszonkodást és utálatot mutassa

*) Ezen festés hasonlít a' tagolatlan, természeti hangok' szóképzésbeli utánzásához. Ennek sem szabad a' nyers, tagolatlan hangot egészen utánoznia, tehát annak sem.

ugyan ki, de kezeit verésre ne emelje föl, se szavát a' siróéra ne változtassa.

60. §. Egyedül akkor szabad a' festés, ha a' lélek (képzelem) egészen el van telve tárgyával, vagy abba annyira belé süllyedt, hogy előadása-közben magára nem is eszmél 's magát a' tárgy' előadásától meg sem különböztetheti. Azaz: vannak esetek, melyekben a' kedély' kifejezése tökéletesen, vagy némileg megegyezik a' tárgy' festésével. P. valami nagy dolog-fölötti csodálkoztunkban a' testnek kiterjeszkedése (a' szemeknek, szájnak nyitva-tartása, a' szemöldök' fölemelése, a' karoknak és mellnek kiterjesztése, melyekkel mintegy festeni látszunk a' nagysága miatt csodálandó dolgot) tökéletesen megegyezik a' nagynak lélekbeli érzetével *). 'S ezen eset akkor jön elő, midőn a' beszéd egészen nagy, fönséges, kicsiny, gyöngéd, kedves-szellemű 's ezeknek bélyegét a' szavaló egészen magára veszi.

Második Fejezet.

A' hangoztatásról.

61. §. A' hangoztatás abban áll, hogy a' mondat' vagy kör-beszéd' legfontosb képzete a' hangnak ereje által kiemeltetik vagy lenyomatik 's e' képen a' szó vagy eszme' fontossága kitüntetik. Ezen hangoztatást a' szavaló célja határozza meg.

62. §. A' hangoztatandó szónak megmutatására nincs saját jelünk, 's azért ezen hiányt nyomtatásban vastagabb betűk, írásban pedig a' hangoztatán-

*) Engel. Ideen zu einer Mimik. I. Theil, Seite 99.

dó szavak' aláhuzása által pótoljuk. Azonban ezen pótlékok' hiányossága onnét is kitetszik, hogy azok több célból használatnak 's így az olvasó nem minden, vastagabb betűvel nyomott vagy aláhuzott szót tekinthet hangoztatandónak.

63. §. Míg tehát illy saját, egyedül a' hangoztatandó szó' kimutatására szolgáló jel nem vétetik be, a' szavaló annak kitalálására kénytelen, darabját figyelmesen átolvasni. Valamint t. i. a' hangásznak a' más által irt darabot át kell tanulnia, hogy a' benne uralkodó érzeményt fölfoghassa: úgy a' szavaló is, költeménye' vagy beszéde' jellemébe és értelmébe kénytelen magát begondolnia, ha azt híven és elevenen kívánja előadni.

64. §. Vizsgáljuk csak Krisztusnak az áruló Judáshoz intézett mondatát: te csókkal árulod el az ember' fiát? 's meglátjuk, hogy a' hangoztatás' helyes alkalmazására szükséges magunkat Krisztus' lelkébe, helyzetébe és körülményeibe begondolnunk. Mert nem szenved kétséget, hogy meg lehet hangoztatni a' te-t szinte úgy mint a' csókkal-t, árulod el-t vagy ember fiát is, a' szerint t. i., a' mint e' vagy ama' szóban gondoljuk lappangani a' fő eszmét. De ha a' mondat' összefüggését tekintjük 's azt, mi ezen mondatot megelőzi, hogy t. i. Judás Krisztushoz azon célból közelített, hogy ezt csókkal, a' szeretet', hűség' és barátság' leggyöngédebb jelével, árulja el: a' fő eszmét a' csókkal-ban találjuk, 's azért hangunkkal ezen szót emeljük ki, a' többit megette némi árnyékba tévén.

65. §. Következéleg a' mondat' értelmét a' hangoztatás igen megváltoztatja. P. e' mondatban: Hunyady gyakran megveré önföldükön az ozmanokat, változik az értelem a' szerint, a' mint

e' vagy ama' szót hangoztatjuk meg *). Ugyan is ezen mondat:

1) Hunyady veré meg gyakran önföldükön az ozmanokat; — felelet lészen e' kérdésre: „ki veré meg gyakran önföldükön az ozmanokat?

2) Hunyady gyakran veré meg önföldükön az ozmanokat; felelet e' kérdésre: hányszor veré meg önföldükön Hunyady az ozmanokat?

3) Hunyady gyakran önföldükön veré meg az ozmanokat; — felelet e' kérdésre: hol veré meg Hunyady gyakran az ozmanokat?

4) Hunyady gyakran az ozmanokat veré meg önföldükön? — felelet e' kérdésre: kiket veré meg Hunyady gyakran önföldükön?

5) Megveré az ozmanokat Hunyady önföldükön gyakran; — felelet e' kérdésre: mit csinált Hunyady az ozmanokkal gyakran önföldükön? —

6) Hunyady az ozmanokat önföldükön gyakran kisebb sereggel veré meg; — felelet e' kérdésre: mekkora sereggel veré meg önföldükön gyakran Hunyady az ozmanokat? —

Ezen példából az is kitetszik, hogy nyelvünkben a' beszédnek bármelly részét is meg lehet hangoztatni.

Ha pedig a' főeszme több szóra terjed; mind ezen szavakat meg kell hangoztatni. P. „az érzéketlen embert mindezen tettek nem érdeklik: de olly ember, ki neme' sorsában igazán vesz részt, illy cselekedeteket irtózat és szánakodás nélkül nem szemlélhet.“ Itt e' helyett „de olly ember, ki

*) A' szavak' szókötési helyzetéről a' magyar nyelvben — 's közvetve a' hangoztatásról — jelesen értekezik Fogarasi az 1838iki Athenaeum' első félévének 193, 241, 289, 454dik lapjain.

részt“ ez is állhat: „de az érzékenyszívű“ 's ez a' főeszme; tehát a' helyette tett szavak mind meghangoztatandók.

66. §. Innét egyszersmind az is kitetszik, hogy a' hangoztatás valamint egy részről életet önt a' beszédbe, úgy más részről épen annyira lehet érthetőségének és hatásának ártalmára is, ha t. i. helytelenül használtatik 's a' figyelmet a' fontosabb képzetektől csekélyebb érdekűekre vonja, vagy épen elhagyatják.

67. §. De szintilly ártalmas a' szerfözlött gyakor hangoztatás is. Ki minden képzetet erősen mond ki, nem csak az érthetőségnek árt, hanem gyakor hangoztatása által a' fület is sérti. Szaválásban az eszméket fontosságuk' fokai szerint egymástól elválasztani 's így egymás alá rendelni, a' világot és árnyékot helyesen felosztani még inkább szükséges, mint festői művekben.

68. §. A' hangoztatásban még egy hiba kerül elő igen gyakran 's ez a' főeszmének az egész beszéd' hangjánál sokkal főlebb emelésében áll 's kivált akkor követtetik el, midőn ugyanazon mondatban vagy körbeszédben több fontos — 's így több hangoztatandó — eszme fordul elő. 'S ezen okból igen helyesen változtatjuk a' hangoztatás' eszközeit, a' fontosabb képzeteket majd erősebb, majd huzósabb, halkabb, majd emeltebb, magasabb hangon adván elő. Az első mód legszokottabb 's a' főeszmét hangosabban, erősebben ejti ki; a' másodikban a' csekélyebb érdekű szavakon csak mintegy hamarjában átsiklik a' szavaló 's ez által a' fontosabb eszméket kiemeli, p. „a' napot ne nyugta előtt, hanem nyugta után dicsérd“; — itta' hanem igen hamar mondatik ki. A' harmadik módban a' főeszme ma-

gasabbra emeltetik; p. „elhült vala a' szív, melly olly fenn dobogott a' honért 's a' hon' virágzásáért; elszállt a' lélek, mellynek ereje új mezők felé mutata irányt.“ Schedel, Kisfaludy Károly fölött.

Harmadik Fejezet.

A' hangról (die Töne).

69. §. A' hang, ez, a' természet' legérthetőbb ősnnyelve, mellyen érzeményeinket kifejezhetjük, lelkünk' beszéd-köztü derült vagy borult állapotját leginkább jelenti 's belsónket jobban árulja el, mint a' szavak. A' nyelv' csecsemő állapotja a' hang, melly a' gyermekeknél eleinte szabálytalan 's változékony, később bizonyos, kifejezéstarti hangzókká 's tovább önalkotott, utánzó 's végre megegyezés-alapította, közérthetőségü nyelvvé alakul. A' nyelvnek ezen csiráját tapasztaljuk a' siket-némákban is. Milly meghatározó ezekben a' kérelem' hangja, milly gyöngéd a' szereteté — 's milly tüzes az örvendezése! — *)

70. §. A' hang szava a' rokonérzetnek: mert az öröm vagy fájdalom, hang' útján azonnal átömlik a' halló' szívébe és a' két alany' (subiectum) érzeménye mintegy özszeolvad. De hogy ez hang és nem puszta szavak által történhetik, arról könnyen győződünk meg. Mondja el valaki p. Vörösmarty' „Buvár Kund“-jából hideg, elbeszélő hangon a' következő tüzetet:

„Föl Endre! Béla! föl magyar!

Ellenhad az, melly vést akar,

Ellenség zajlik ott.“

*) Seckendorf. Vorlesungen über Declamation und Mimik. Braunschweig, 1816, I. B. S. 69.

's az elbeszélő hangon érthetőkép elmondott eszmék éppen nem fognak bennünket fölriasztani, nem fognak velünk kardot rántatni a' ránk törők ellen. — Tehát a' hang lehel a' szavakba erőt és elevenséget.

71. §. Ezek után, minthogy a' hangok legjobban fejezik ki érzeményünket és beszédünknek jellemét tökéletesen viselik magokon 's az érthetőségnek, hatásnak és szépségnek fő eszközei — iparkodjék a' szavaló azon hangot választani, melly a' darabjában uralkodó érzeményt leghivebben adja elő 's melly azt hallgatóiban is leginkább kelti föl.

72. §. 'S hogy ebben biztos lépést tehessen, szükség ismernie a' hangok' természetét. Minden embernek háromféle hangja van: magas, közép és mély 's ezeknek ismét számos fokozatai; mert a' hangok' száma, a' természet-tudósok' tanúsága szerint minden hang száz apró részecskére osztathatván föl, végtelen.

73. §. A' középhas, a' közönséges társalgási beszéd' hangja, szavalásban is átaljában alaphangul vétessék. De mivel itt minden magától a' szavalandó darab' jellemétől függ, a' középhas is majd emelkedik, majd alászáll; majd erősödik, majd meggyöngül; majd gyorsabbodik, majd halkul.

74. §. 'S a' hangok' ezen változékony természetének okai részint magában a' testben vannak; így p. az elgyöngülés erőtlen, haldokló hangot okoz; a' tartósb erőtetés rekedtté, a' sirás és zokogás homályossá teszi a' hangot; a' hevesebb mozgás pedig, p. a' futás, megrövidíti a' lélekzetet.

75. §. Másik oka ezen változékonyaságnak, a' lélek' hatása a' testre. Így fennséges tárgyak és képzeitek a' testet 's ezzel a' hangot is fölemelik; a' szelidség, gyöngédség és könyörgés szelid — 's

'a' harag erős, töredezett és zökögő — a' meglege-
dés egyiránt- és lágyan-folyó — 's a' tiszta öröm
vidor hangot kíván.

76. §. 'S harmadik oka az eszmék különféle-
ségében fekszik. Ezek t. i. valamint különféleképen
hatnak ránk, úgy változtatják hangunkat is. Így p.
hangosabban beszélünk, ha a' megszólítandó alanyt
(subiectum) távolabbra képzeljük magunktól és ismét
lassabban, ha ollyasmit közlünk valakivel, mit a'
harmadiknak hallania nem kell.

77. §. Végre a' nélkül, hogy észrevennők, vál-
toztatja a' hangot a' világos és homályos eszmék'
egymásra-következése és egymásra-hatása is. A' cso-
dálkozásnak halk 's minden észrevételnél megállá-
podó eszmefolyama meghúzza 's tágit minden egyes
hangot, szótagot 's szavat is; ellenben az öröm'
eszméi könnyű gyorsasággal követik egymást 's
azért, ha szavakban fejeztetnek ki, mintegy magók-
tól görgedeznek elő.

78. §. 'S ezen négy okból magyarázhatni meg
a' hangok' természetét és különféle változásait. Nin-
csenek ezek valósággal annyira különválnak egymás-
tól, mennyire meghatározásuk miatt megkülönböz-
tetniök kell. Majd ez, majd amaz ok működik ha-
talmasban 's e' működés gyakran annyira vegyes,
hogy a' hang is különféle jellemét viseli a' külön-
külön befolyásnak; p. a' segélyért kiáltó aggodalom
hangosan szól azon okból, hogy szabadítót idézhes-
sen elő, de az aggódó kiáltás' hangját az özszenyo-
mott torkon át különösen a' szívszorongás és reme-
gő félelem adja meg.

79. §. A' hangok illy különfélék lévén a'
szavalónak vigyáznia kell:

1) arra, hogy az érzemények' különféle hangjai igazán és hiven választassanak meg 's

2) hogy saját helyeiken használtassanak.

80. §. Hogy az érzemények' hangjai hiven adathassanak, megkivántatik a) hogy a' hang, se műszere, se rossz szokás miatt, hibás ne legyen; b) hogy a' szavaló finom érzéssel és ingerlékeny képzelemmel birjon.

81. §. Mi az első szükségét illeti, főlőleg volna minden műszeri hibákról szavalásbeli útmutatásban kiterjedtebben szólni, minthogy azokat oktatás által többnyire nem javíthatni meg. 'S azért csak azt jegyezzük meg, hogy vannak emberek, kik igazán alig adhatnak egy hangot is elő és még a' legrövidebb dalt sem képesek utánénekelni; 's vannak még többen, kik majd igen mély, majd igen magas hangon beszélnek, 's ez által a' fület igen kellemetlenül rázzák meg — 's ezt gyakran a' beszéd' értelmének közepén teszik, hihetőleg azért; mert a' hang' emelkedését és súlyedését — mint a' szavalásnak legnagyobb ékességét — utánozni akarják; de ezt, jó hallásuk nem lévén, mindig esetlenül teszik.

82. §. Ránk nézve fontosabb azon jegyzet, hogy a' rossz szokás a' hang' szabad hatását gyakran akadályozza. Így p. ha magas hangot akarván adni az ajkat igen lenyomjuk a' mell felé, az előre nyomult torok megszorulván, a' hang' könnyű lebegését akadályozza. Ha pedig mély hang kedvéért nyaknyújtva beszélünk, a' torok' természet-elleni fölcsigázása bágyadt, velőtlen mell-hangot okoz.

83. §. De az érzemény' valódi hangjának adására még nem elég, ha a' hang akadályozva nincs: szükséges ezen fölül, hogy a' szív valóban érezni tudja azon érzeményeket 's a' képzelem élénken adja

azokat elé. Érzeményeinket bizonyos természeti hangon szoktuk kifejezni, 's ki ezt nem tudja, annak vagy műszerében van hiba, vagy hideg, érzéketlen teremtmény 's mind a' két esetben alkalmatlan a' szavalásra.

84. §. Azonban épen nem szükséges, hogy a' szavaló az előadandó érzeményt épen az előadás' perczenetében érezze: ez inkább árt az előadásnak, mint-hogy a' szavalót darabja' jellemének kifejezésében igen könnyen épen saját érzeményei téveszthetik meg. De az minden esetre megkívántatik, hogy a' szavaló az előadandó szenvedélyt, p. a' haragot képes legyen érezni 's ingerlékeny képzelemmel birjon, melly előadás-közben ezen szenvedélynek a' lélekben élénk képzetét hozza vissza. 'S az érzeménynek ezen élénk képze, mellyet mi már tapasztalásból birunk, a' lelket észrevétlenül is az érzemény' valódi hangjának utánzására vezérli. Tehát a' szavalónak érzeménye nem is valódi érzemény, hanem inkább csak visszaemlékezés, csak árnyéka a' valódi érzeménynek.

85. §. Még egyet jegyzünk itt meg, mi a' szavalónak nagy hasznára válhatik. T. i. Minden, szó által előadandó érzeménynek van saját alaphangja, mellyen megszólal; így p. az iszonyú érzeménynek tartós, lényeges hangja a' mellben mélyen kóválygó lehelet, melly a' hu, hu, vagy u, u!-ban testesül meg — az öröme pedig a' magas i. Tehát hogy a' mondatot saját jellemében adhassuk elő, jó leszen annak alaphangját is ösmernünk.

86. §. Szintilly szükséges az érzemény' hangját mindig saját helyén használni tudni: 's ez különösen megkívánja, hogy a' szavaló éles elmével birjon 's magára és hangjára kiváltképen vigyázzon.

Darabja' értelmébe és sajátásaiba be kell hatnia, mert csak így remélheti az előadás illő hangját eltalálhatni. 'S épen ebben, az előadandó gondolatok' természetének és mivoltának megfontolásában áll a' szavaló műgondjának legnagyobb része. Ugyan is azt kívánjuk a' szavalótól, hogy az előadandó darabban lévő érzeményeket hiven és egész erejökben adja elé: de, hogy ezt tehesse, megkívántatik benne, hogy minden új gondolatot új hangon mondhasson el.

87. §. Az érzemények' helyes előadásában szükséges még azoknak lélekbeli kifejlésére 's a' különféle érzeményeknél azoknak átváltozására is vigyáznunk. Valamint a' fejlődő érzemény' foka magasabb vagy alacsonyabb: úgy a' szavaló hangjának is erősebbnek vagy gyöngébbnek kell lennie. P. ha a' lélek' indulatos állapotját nyugalom váltja föl: ezen változás egyedül az indulatoknak folytonos csillapodása' és erőtlenedése' útján történik meg 's ha a' szív nyugalomát rögtön követi indulat, zavar támad a' szívben 's az indulat teljes erejében csak ennek lecsillapodta után adathatik elő.

88. §. De a' szavalónak hang által még azt is ki kell mutatnia, mikép fejlődnek ki az eszmék lelkéből; azaz: szellemi jellemök szerint kell az eszméket előadnia. 'S ezen előadás mindjárt a' hangba ömlött gondolatnak keletkezésével kezdődik. Ha a' gondolat villámként tűnik föl a' lélekben, akkor azon gondolatnak kimondása is sietve történik: de ha halkkal keletkezik a' gondolat, akkor a' beszéd hangja is halkabb, mérsékeltebb, huzósabb. Tapasztalhatni ezt nagyban a' nyilvános beszédek' elején, 's kicsinben a' körbeszédnek kezdetén, melly lelkünkben új gondolatot ébreszt. 'S e' szerint látjuk,

mikép keletkeznek az eszmék magában a' szavaló' fejében, 's mintegy az emberi lélek' műhelyébe vezettétünk és csodálatos, titokteljes működését kikémleljük.

89. §. Az eddig mondottakból kiviláglik, hogy a' szavalónak, darabja' igazi hangjának eltalálására vigyáznia kell:

1) darabja tartalmára. Ha az nyugott, természetes hangján beszéljen a' szavaló; ha tüzes, beszéljen magasabb hangon; ha bizodalmas, bágyadt vagy szomorú — alacsonyabb, mélyebb hangot válasszon. — Figyeljen továbbá az előkerülő figurákra, millyen az ismétlés, ellentét, fölkiáltás, kérdés, kétkedés, léptetés — mert ezeknek is saját hangjuk van. Az utolsónál különösen ügyeljen a' hangnak fokenkénti erősödése-, emelkedése- és növekedő sietésére.

2) körülményeire a' helynek és hallgatóságnak, melly előtt — és minőségére a' darabnak, mellyet — szaval. Mert p. nagyobbtekintetű lévén a' hallgatóság, a' darab' hangját elegyíteni kell a' tiszteletével; 's más hangon beszélünk magunk' személyében 's máson, ha elbeszélünk valamit vagy másokat beszéltetünk; 's valamint az egyházi beszédnek előadása is különbözik a' mesétől és az imádságtól, úgy hangjoknak is különbözőnek kell lennie.

90. §. 'S ha darabját a' szavaló illendőképen meg- és át-tanulá, egyik hangból a' másikba helyesen fog átmenni; a' magas hangot mélylyel, az erőset gyöngével, a' sietőt halkkal fölcserélni 's a' beszéd' folyamát meghúzni vagy akasztani is helyesen fogja.

Negyedik Fejezet.

Az időmértékről.

91. §. Az időmérték szoros kapcsolatban áll a hanggal. Mert valamint a' mély hangok' kifejlésére több idő kívántatik, mint a' magasokéra: úgy a' lélek is, halk eszmék támadván benne, amazokat; a' fürgébbekre pedig emezeket használja. Azért a' szenvedély mintegy szárnyra kelti a' beszédet, 's annál inkább sietteti, minél magasabb hangon adatik elő; ellenben annál halkabb a' beszéd, minél mélyebb hangokon szól az eszmék kifejtésében elfáradott lélek.

92. §. Tehát ha a' beszéd' hangja tiszta és világos, az időmérték mérsékelt (*moderato*); ha magas, erőtetett és erős, az időmérték gyors (*allegro*); ha mély, tompa és erőtlen, akkor az időmérték halk (*largo*); ha pedig majd magas, majd középserű, majd mély, az időmérték is majd gyors, majd mérsékelt, majd halk. Mérsékelt időmértéket kíván a' csendes gondolkozás, vizsgálódás és szelid öröm; gyorsat az indulat, tűz, fájdalom, harag, zajgó vigság; és halkat a' tompa szomorúság, mély fájdalom és borongó panasz. 'S hol zavarodás jó elő vagy félelem- és remény-közi habozás, az időmérték is majd gyorsabb majd halkabb.

93. §. 'S már ebből is kivehetni, hogy valamint a' főhang, úgy az időmérték sem marad meg végig a' darabban; hanem az előadandó lelkiállapot szerint változik ez is, amaz is; p. ha mérsékelt időmértékben beszélünk el valamit, 's beszédünk tartalma szomorú, fájdalmas; akkor a' hang lágy és halk. De vigyázzon a' szavaló, hogy az időmérték' változtatásában is egység legyen és öszhangzat;

mert valamint sértő az egyforma, úgy kellemetlen az összefüggéstelen időmérték is.

94. §. Ebből kitetszik, hogy az illő időmérték' használata szükséges föltétele a' darab' jelleme' előadásának. Mert valamint a' zenében hiba volna 's a' legjobb zeneművet is elrontaná, ha a' léptetve (andante) folyó darab a' szerint játszathék, mint a' gyors 's a' mars úgy mint a' halk: szintúgy hibás lenne szaválás-közben is az öröm', szomorúság', hevesesség', panasz' steff. érzeményét összezavarni, holott a' lélek' minden állapotjának, ereje' vagy gyöngegsége' fokozata szerint, meg van a' maga időmértéke.

95. §. Azonban az időmérték egyedül a' lélek-állapot' természetéből határozthatatik meg. Tehát szükséges pontosan ismerni a' nyugalomnak vagy gyorsaságnak azon fokát, melly a' szenvedély' előadandó fokával jár. Ha a' gondolatok könnyen fejlődnek ki 's egymást sebesen követik: a' beszéd folyama is könnyű és sebes. Ha pedig halkan és fáradsággal keletkeznek: a' nyelv is némi halksággal és nehézséggel adja őket elő. A' beszéd' halksága és sebessége, könnyűsége és nehézsége, élénksége és törődöttsége egészen a' lélek-állapottól függ.

96. §. Az időmértékekkel szoros kapcsolatban állanak a' szünetek. Ezek t. i. gyorsabb időmértékben rövidebbek, halkban pedig hosszabbak lévén, szónoki tekintetben ismét magokra vonják figyelmünket 's (46. §.) felőlük szólott oktatásunknak fonalát ismét fölfogjuk.

97. §. Legelőször is azt jegyezzük meg, hogy a' nyelvtani szünetek sem egy természetűek. Ha t. i. szaválás-közben a' darab' értelmére szorosabban vizsgálunk: vagy találjuk, hogy néhelytt a' vesszőnél

is tovább kell megállapodnunk, mintsem épen ott, hol az értelem sebesebben foly, 's a' következők az előbbi mondottakkal szorosb összefüggésben vannak; — sőt néha ott is meg kell állapodnunk, hol az írásban szün-jel nincs — 's nem is lehet. Olvasuk gróf Teleki Józsefnek academiai ülést megnyitó beszédéből a' következő tüzetet: „Az emberi szív legnemesb érzetekre alkalmas és legnagyobb áldozatokra kész azon szenvedélyeiért, melyek belső valóját gyakran egészen elfoglalják és néha ábrándozásig is hevítik,“ és észreveendjük, hogy a' szív szó után, noha szünjel nincsen, még is meg kell állapodnunk.

98. §. Épen így bánunk olly mondatok' előadásával is, melyek hosszabbak, hogysem egy lélekzettel kimondathatnának, vagy ha kimondatnának is, a' fület kifárasztanák vagy akadályoznák az érthetőséget.

99. §. De még egy neme van a' szüneteknek, melly bennünk figyelmet gerjeszt 's nyomosb szót vagy előz vagy követ 's a' lelket vagy a' következőre figyelteti, vagy időt enged a' már kimondottnak megfontolására. 'S minthogy ez nagyobb hatás miatt használtatik, neve hatásjel 's egy huzással — jelentetik. P. „Bár fakaszthatnék szívből forró vérkönyeket! bár szózatom villámerővel rázhatná keresztül a' hazát 's e' nemzetet, melly saját jeleseit századok óta, könyezetlenül látá sirba szállani 's nem tudá, hogy kebleik sebekkel rakvák — ő érette; nem tudá, hogy neki áldozának föl minden szerencsét, maradékaikra nem hagyhatván egyebet a' meg nem ismert, meg nem jutalmazott, sokszor épen eltaposott érdem' keserű dicsőségénél.“ Kölcsey, Kazinczy fölött.

100. §. Azonban e' hatásjel ritkán tétetik ki, 's a' szavaló gyakran maga kénytelen azt fölkeresni 's a' meg nem romlott érzésű ember föl is találja. Leginkább használtatik,

1) midőn a' figyelmet olly fő gondolatra kell fordítani, melly a' beszéd' szokott folyamában könnyen kisiklanék a' figyelem alól;

2) midőn a' várakozást feszültebbé akarjuk tenni; p. ha a' dolog' bizonyító okait előadván, rögtön a' lélekre akarunk hatni;

3) ha a' bizonyító erejű gondolatnak időt akarunk engedni, hogy a' lélekben gyökeret verhessen;

4) midőn a' léleknek egy indulatból más különmeműbe (rémületből örömbé) átmentét akarjuk jelezni;

5) midőn hatalmas lelki-küzdelmet adunk elő;

6) midőn a' szavaló akarna ugyan valamit mondani, de azt bizonyos okból, p. mások-iránti tiszteletből, kiméletből vagy szemérmességből elhallgatja. 'S ezen szünetek hasonlóké e' szavakhoz; mintegy, némileg, némiképen, 's ha szabad kimondanom stb., mellyekkel valamit korlátozni és mentesíteni szoktunk. — Ide tartozik még azon vonakodás is, melly azt jelenti, hogy még nem vagyunk egészen eltökélve, 's valamit lelkünknek nem teljes meg egyeztetéssel mondunk ki; hogy gondolatunk' kifejezésére a' legcélszerűbb szavat nem találtuk ki, 's a' használttal meg nem elégedünk, mert félő, nehogy igen sokat vagy igen keveset mondjunk.

101. §. A' versek végén való szünetekről is kell még (46. §.) néhány jegyzetet tennünk. Ezek általában arra valók, hogy a' versek' melodiáját, az érthetőség' sérelme nélkül, megőrizzék. 'S ezt úgy viszik végbe, hogy egyedül rövid szünetet eszköz-

lenek a' nélkül, hogy a' következő szót más hangon kezdetnék, mi a' szónoki szünetek után átaljában megtörténik.

102. §. De még más hasznuk is van ezen szüneteknek. T. i. az egyhanguságot, vagy a' vers' végén mindig azon hangnak előkerülését akadályozzák, mi a' művelt ember fülében kétség kívül bántólag cseng. Mert ezen szünetek, — saját hangjuk nem lévén (101. §.), — mindenkor az előbbi szó hangját veszik föl 's egyedül a' beszéd' értelmével változnak 's olly különfélék, mint maga a' beszéd' értelme.

103. §. Mindazáltal ezen szünetek' szemmel-tartása mellett sem szavalhatni el minden költeményt egyformán jól. Csak azok adathatnak jól elő, melyekben a' rhythmus az érzemények' természetével öszhangzik. A' költemény' mechanizmusa minél nagyobb szabadságot enged a' szavalónak válogatni az érzemények' kifejezésében: annál jobban szavaltathatik el a' költemény. Olly költemények ellenben, mellyek' szótagmértéke kezdettől fogva végig szüntelen azon érzeményt zengi, 's a' költeményben előforduló egyéb érzeményeket csak mintegy átugrálja, szavalásra nem valók, inkább éneklésre alkalmasok.

Harmadik Szakasz.

Személyesítő szavalás.

104. §. A' személyesítő szavalás szoros kapcsolatban áll a' jellemzővel. E' szerint a' szavalónak kötelessége, az egész darabnak 's minden részeinek jellemét előadni; a' személyesítő pedig az érzeményekkel és elvekkal fölruházott személyek' jellemének előadását sürgeti.

105. §. A' személyes jellemet úgy fejezheti ki a' szavaló, ha annak testi és lelki sajátságait, mennyire hang és taglejtés által előadhatók, magáévá teszi; ha szavalás' idején önsajátságait megtagadván, magát a' személyesítendő személylyé változtatja át, 's azon külsőt 's azon lelket adja elő, melyet a' költő, szavai által, kívánt előadni 's mellynek tökéletes megérzékítése a' költőnek még a' hang- és taglejtési nyelv' igen jelentő jegyeire lett volna szüksége.

106. §. A' személyesítés kétféle lehet, vagy t. i. 1) az egész ember vétetik tekintetbe; tehát testi és lelki mivolta és külső viszonyai is; vagy 2) csak azon egyetlen meghatározott szenvedély vagy érzemény, melly rajta uralkodik.

107. §. Ha úgy tekintjük a' személyesítést, mikép az egész embert, a' benne megtestesült természettel együtt, adja elő: akkor ide tartozik a' személyesítendőnek

a) kora. E' nagy figyelmet érdemel; mert az életkor' minden fokozatának saját jelleme van. A'

gyermek p. habozó, ingatag; az ifjú élénk, tüzes; a' férfi megállapodott; a' vénség halkan gondolkodik. 'S a' különböző koroknak szenvedélye ezen jellemek szerint leszen meghatározandó.

b) nemzete; részint mivel némelly nemzetekről bizonyos jellemző eszmékkel birunk: részint mivel erre még az égöv, alkotmány és nemzeti műveltség' fokozata is befolyással van.

c) állapotja; mert e' szerint az illem' 's külső tisztelet-adás' szabályait is vagy meg kell iránta tartanunk, vagy pedig ezek' elmellőzésével egyenest bánhatunk vele.

cs) különös sajátságai, melyek leginkább testi 's lelki erejének és vérmérsékletének minőségétől függenek.

108. §. De miként személyesíthetne ennyire a' szavaló, holott neki csak a' hang- és taglejtés van a' hatalmában? — Hogy a' szavaló tökéletesen személyesíthessen, valóban a' színésznek e' ezélra szolgáló minden eszközeit szükséges volna használnia, millyen még az álarez, az öltözet stb. — De ha a' szavaló, szenvedélyt illy elevenen adna elő, művészete' határait lépné át, melly a' színművészetnek csak egy részét teszi. Ő csak jelentse a' dolgot — 's erre a' taglejtéssel kísért hang is elegendő.

109. §. A' személyesítésnek második módja a' személy' pillanati szenvedélyének kor', nemzet', állapot' és sajátságok' különfélesége-szerinti előadásában áll. E'képen a' szavaló egy, bizonyos szenvedély- vagy érzemény-lepte személyt állít előnkbe és pedig hangjával, hangoztatásával és időmértékével gyűtt úgy, hogy belseje' szenvedélyes állapotját, külső körülményei szemmel-tartása mellett, jól fejezi ki.

110. §. Fordítsuk e' rövid jegyzetet a' mesére. Ennek egyik része történeti 's a' másik tanító. Amaz a' csendes elbeszélés' jellemét viseli ugyan; mivel azonban a' mesébe örömet beviszünk cselekvő és beszélő személyeket, állatokat 's élettelen tárgyakat is: a' költés-nem' jelleme gyakran cselekvő személy' jellemévé változik. 'S ezen esetben a' szavaló' előadása emelkedettebb, élénkebb és sajátságosabb legyen, mint a' puszta elbeszélésben, mellyben senki sem áll elő mint beszélő, hanem egy harmadikról van szó. Mindazáltal soha se valjék eleven személyesítéssé; mert az elbeszélés' hangjának elenyésznie, 's valóságos cselekvés által elnyomatnia soha sem szabad: mi megtörténnék, ha szavalási előadásunkhoz még mimi-cai cselekvőséget is csatolnánk.

111. §. Az eddig mondottakból érthetni, hogy a' szavalónak ritkán szabad elevenen személyesítnie 's hogy a' jellemző szavalásban föllállított elvekkkel is beérheti, ha ezeken a' személyesítendő' jelleme-kivánta változtatásokat meg tudja tenni. Azért itt tovább nem tartózkodván, következik a'

Második Rész.

Cselekvéstan.

Első Szakasz.

A' cselekvés' egyetemi szabályai.

112. §. Valamint a' szó-nyelv egyes szavakból 's a' hang-nyelv egyes hangokból, úgy a' cselekvési- vagy taglejtési-nyelv is egyes taglejtésekből, cselekvésekből ered. Ezen taglejtések szinte egybefüggésben állhatnak egymással 's a' külső szónoklatnak azon részét teszik, melly cselekvés-tannak mondatik.

113. §. Cselekvés (actio) vagy taglejtés (gestus) név alatt nem egyedül a' kéz- és ujj-jártatást értjük, hanem egész testünknek tartását, állását, mozdulását, homlokunk', szemeink', szemöldeink', orrunk' és ajkaink' mozgatásával együtt.

114. §. A' cselekvés természetes kísérője annak, mi belsőkben történik; mert lelkünk' minden állapotját — legyen az állandó nyugalom vagy mulékony indulat — bizonyos, vele egyező vagy rokon, testünkön 's kivált arcunkon feltűnő kifejezés követi. 'S minthogy ezen kifejezés (a' tettetés' esetét kivéve) magától jó, sőt beszédünket gyakran akaratunk ellen is kíséri: bizonyos, hogy benne lelki állapotunk legtermészetesebben, tisztábban és érthetőbben jelenkezik.

115. §. Ezekből az is világos, hogy a' cselekvés nem annyira gondolatokat és tárgyakat fejez ki, mint inkább a' módot mutatja, mi szerint azok ránk hatottak. P. milly hatása volt ránk némi szelid, kicsiny, nagy, utálatos, nevetséges, tiszteletes gondolatnak; 's egy templom, vagy erdő, vagy ragadó folyam' látása milly érzeményt gerjeszte bennünk: — azt leginkább cselekvés által tudatjuk másokkal. A' gondolatok cselekvés által nem közöltetnek, hanem csak elárultatnak, mennyire t. i. mások cselekvésünkben (lelki állapotunk' jelentéséből) következtethetik gondolatainkat. És illetően jelentése gondolatainknak, gondolat-festésnek mondatik.

116. §. Ha előadásunk' tárgya érzéki és jelen vagyon, akkor rá — 's ha nincs jelen, arra — mutathatunk, a' merre van, vagy alakját és cselekedetét utánozhatjuk; de ezen módja a' kijelölésnek soha se váljék egészen festéssé, minthogy magokat a' tárgyakat és gondolatokat érzékiileg festeni a' cselekvőnek sem szabad. P. midőn Antonius a' római népnek mondja „én a' koronát ajánlám Caesarnak 's ő nem fogadá el,“ nevetséges volna mutató ujjal a' légben koronát rajzolni.

117. §. Szintigy vagyunk mások' cselekedeteivel, tapasztalásaival és sorsával is. Ezeknél szinte csak azt szabad mutatnunk, a) mi módon hatottak ránk; b) érzeményünk mennyire ragadott bennünket követésére a' ránk hatottaknak. A' cselekvés-általi festés szavalásban átaljában tiltatik. Quintilian *) a' színészeknek sem enged meg olly mozdulatokat, mellyek a' tárgyat utánozzák; pedig az utánzás, festés annak föladatát teszi. Vajmi hibás volna, úgymond, az

utálatos, buja, Verresnek kaczerkodó aszszonyára-támaszkodtát utánozni, 's ezen szavakra „caedebatur in medio foro Messanae“ az ostorozó' csapásait fölemelt karokkal mímelni és szóval a' fájdalom' hangjait utánozni! Férfiuban utálatos puhaság, ostorozás és az ostorozottnak fájdalma a' Cicerot itten elfoglaló tárgyak — és megvetés, bosszúság, álmélkodás és utálat az általok Ciceróban gerjesztett érzemények: tehát ezeket 's nem a' tárgyakat vagy mások' érzeményeit kell e' helytt kifejezni.

118. §. Vannak azonban esetek, mellyekben a' lelki állapot' kifejezése tökélyesen — vagy legalább némileg — megegyezik a' tárgy' festésével; p. valami nagy dolog-fölötti csodálkoztunkban a' testi kiterjeszkedés (a' szemeknek, szájnak nyitva-tartása, a' szemöldök' fölemelése, a' kifeszített karok és mell stbeff., mellyekkel mintegy festeni látszunk a' nagysága miatt csodálandó dolgot) tökéletesen öszhangzik a' nagy által lelkünkben fölkellett fennséges' érzésével *) 's ha ezen kifejezés némileg magát a' tárgyat is előnkbe adja, tárgy-festésnek mondatik.

119. §. Tehát cselekvés által egyedül kedélyünk' állapotját fejezzünk ki, vagy — a' mi mind egy — a' rajtunk uralkodó érzeményeket, eredtenek azok bár jelenlévő, érzéki hatásokból, vagy gondolatokból, képzetekből, visszaemlékezésekből, reményből 's akár tiszták legyenek, akár vegyesek.

120. §. A' kedélyi állapot' kifejezésére bizonyos külső jeleket használunk 's ezek a) vagy természetesek vagy b) mesterségesek, megegyezések (conventionell).

*) Engel, Ideen zu einer Mimik. I. Th. S. 99.

121. §. A' természetes jelek, melyek t. i. a' kifejezendő dologgal természetes öszszeköttetésben állnak, a' test' különféle részeiben mutatkoznak:

a) annak egész tartása- és állásában. Ezt egészen lelki állapotunk szerint intézzük. Más-kép állunk, midőn lelkünk nyugott; más-kép, ha fé-lünk; más-kép, ha szeretünk; más-kép, ha gyűlölünk; más-kép, ha irtózunk; p. a' méltóság és önértet' állása egyszerű, egyenes.

b) a' testnek szándékos és szándéktalan mozdulataiban. Mások ezek, midőn aggódtunk-ban nyugtalankodunk vagy indulat háborog bennünk 's ismét mások a' kedély' szelidebb mozdulataikor. A' bátorság p. szilárd testtartásban, a' félelem ön-kénytelen remegés- és hebegésben; a' gyöngeség és ájulás ingás- és lerogyásban mutatkozik. Az alázat mellre hajtott fővel, mellre kapcsolt kezekkel áll előttünk.

cz) különösen a' kézlejtésben. Más-kép mozdítjuk kezünket, midőn követelünk 's más-kép, midőn ígérünk; más-kép, ha dorgálunk, más-kép, ha kérünk; más-kép, midőn hívunk, más-kép, midőn el-bocsátunk; más-kép, ha tagadunk, más-kép, ha igen-lünk; más-kép örömkben, szomorúságban, kétel-kedtünkben, bánatunk-, aggódtunkban stb. P. mi-dőn hajlandóságot mutatunk valaki iránt, a' mellett, hogy testünk mérsékelten előbbre- 's fejünk meg-hajlik, míg egyik karunk, nyílt tenyerét kissé föl-tartván, a' kedves tárgy felé nyulik; a' másik kar az alatt nyugton maradván, vagy mellre-téve, haj-landóságunkat bizonyítja.

cs) ábrázatunkon, azaz: szemeinkben, hom-lokunk', orrunk', ajkaink' 's orcánk' vonalain és moz-dulataiban. Mert nevetést, sirást, feddést, szeretetet,

gyűlöletet, kétkedést, bizonyosságot, undorodást, gyönyört stb., egyiránt fejezhetünk ki ábrázatunkon.

d) arcunk' színében. Ugyan is más színt ad arcunknak a' bennforralt harag, mást a' nemes bátorság, mást a' félelem; mást a' szégyen és szemérem, mást az öröm, mást a' szomorúság.

A' természetes jegyeknek az sajátosságuk, hogy minden rá-tanítás nélkül, bármelly égv' 's nemzet' emberei megértik.

122. §. A' mesterséges vagy megegyezési jelek, melyeket t. i. a' képzetekkel szabad kény szerint kötünk össze, nem illy egyetemiék: elűtnek ezek egymástól népek', állapotok', és kivált nem' különfélesége szerint. Így p. imádkozás-közben a' kezeket mi öszszeteszszük; más népek pedig szétterjesztve ég felé emelik; mi lehajtott 's fűdetlen — a' zsidók fűdött — fűvel imádkozunk. 'S épen így vagyunk a' tisztelkedési jelekkel is. Milly különség van e' tekintetben nyugot és kelet, fűrangu 's alacsony-sorsuak közt! — Némellyek csókot nyomnak ajkaikra 's kezeikre; némellyek fejeiket fűdözik le: mások jobb kezeikkel egyet kanyarítanak 's mások ismét tiszteletteljesen hajtják meg magokat.

123. §. Ezen mesterséges jelek gyakran két külön értelemmel is birnak; p. a' fejcsóválás jelenthet tetszést is, gáncsolást is, és az emberek' és helyzetek' különfélesége szerint épen ellenkező értelmet nyerhet. Araboknál a' kedves vendég elejbe kenyér és só tétetik, mi másutt a' gonosztévőknek adatik bűrtűnükben.

124. §. Ezekből következik, hogy a' mesterséges jeleket épen olly kevésbé érthetni meg, mint a' nyelvet, melyet nem tanultunk. P. a' kézmosás bizo-

nyitása az ártatlanságnak 's a' nyitott tenyérre-lehelés reményünk' füstbe-mentét jelenti; pedig a' kézmosás és ártatlanság, a' nyitott tenyérre-lehelés és meghiúsodás-közi összszefüggés igen tág 's alig gondolható. Tehát az illy jelek' értelmét egyedül tanulás' után foghatni föl vagy ismételt észrevételekből vehetni ki.

125. §. De magok az érzemények is igen különböznek — 's így kifejezéseik is eltérnek — egymástól. Más p. a' nyugalom 's más a' feszültség. Nyugalom uralkodván lelkünkben a' homlok redőtlen, a' szem mérsékeltlen nyílt, a' tekintet szelid, a' kezek a' test' közepén nyugosznak vagy a' beszédet szeliden követik. A' test egész állása- és tartásában nincs erőtetés vagy feszültség. — A' nyugtalanság épen ellenkező jellemmel bír — 's ismét mással a' feszültség vagy a' szenvedély. — Gyakran több érzemény vegyül össze, p. a' nyugtalansággal elégtelenség, harag és keserűség; a' titkos kár-öröm, felfödözhetés' gondolatából eredt félelem- 's szégyennel; a' bátorság aggodalommal; a' szomorúság boszszusággal steff. elegyedhetik. Ezen érzemények' mindegyike megkívánja saját meghatározott kifejezését, mit minmagunkon 's másokon tett észrevételeinkből legbiztosban tanulunk.

126. §. Az érzemények' kifejezéseit ismét megváltoztatják

a) a' nem. A' leány' szenvedélye egészen különbözik az ifjuétól; valamint a' férfiétől is az aszszonyé.

b) a' vérmérsék. Ez teszi, hogy némelly emberek elevenebbek, gyorsabbak, tüzeesebbek abban, mit mások hidegebben és lomhábban kezelnek;

cz) a' személyes sajátságok. A' kevély előtt más alakban mutatkozik minden, mint az alázatos' szemeiben; az adakozó, egykedvű, becsületes, jámbor férfiú' szemeiben ismét másban, mint a' fősvény, indulatos, csalárd és kaján előtt.

cs) az állapot és nevelés; p. az udvari hölgy ugyan azon érzeményt egészen másképp fejezi ki, mint az egyszerű háziaszszony; a' nyers hadfiú egészen másképp, mint a' művelt tudós vagy tisztviselő.

d) a' testi mibenlét; p. egészség, gyöngékedés, erő és kor.

Azért igen helyesen és igazán mondja Engel, hogy „az egyik mindenben gyorsabb, erősebb, finomabb 's a' másik lomhább, gyöngébb, idomtalanabb. Midőn az egyik már kifejezi magát, a' másik még mozdulatlan áll; hol az egyik nyugtalanságában már hanykolódik, a' másiknak boszszusága még csak az arczvonalokból tetszik ki, hol az egyik már fenn szóval kaczag, a' másiknál csak mosolygás jelenkezik“ *).

127. §. 'S minthogy az érzemények külön időpontban keletkeznek, növekednek és enyésznek: e r e j ö k - ben is több fokozat különböztethetik meg. P. a' szerelem eleinte csak némi kellemes gerjedelem, mi aztán hajlandósággá, tiszteletté, gyöngédséggé változik 's így emelkedik föl egész az ábrándozásig. A' harag eleinte csak kellemetlen gerjedelem, mit hamarjában vágy követ, a' rosszszat magától eltolni; 's minél nagyobb a' rossz 's oka minél gyalázatosb, annál nagyobb a' harag is.

*) Engel, Ideen zu einer Mimik. I. Band S. 26.

128. §. A' keletkezés, növekedés és csillapodás ezen különböző fokozatait, ha meg akar felelni tisztének a' taglejtési nyelv, előadni tartozik. Mert a' szenvedélynek, valamint saját hangja, úgy saját mozdulata is van. Heves ez a' föllobban-taknál 's a' nyugottaknál csendes. P. az örömnök főfoka — elragadtatás. Ez a' földről légbe emelkedő 's lebegő alakban, derült, vitor ábrázattal teljesen nyílt, nevető szemekkel, vizirányosan szétterjesztett karokkal, lábhegyen áll előttünk. 'S az örömnök ezen kifejezését többször szelidíthetni a' nélkül, hogy öröm' kifejezése lenni megszűnnék. A' tárt karoknak egyenes vonala menjen át p. szelided hajlásba, az egyik láb talpon álljon 's a' másik kevéssé vitessék tovább 's csak ujjával érje a' földet; a' test tartassék egyenesen 's még mindig lebegő állásban, a' szemek ragyogjanak 's a' szelidebben lehelő szájjal együtt kissé összehuzassanak, az ábrázat legyen vidám — 's már kisebb foka lesz az örömnök kifejezve. 'S változtassunk még rajta: a' karok eresztessenek még lejjebb; az idegek engedjenek feszültségökből 's csak észrevétlenül tartsák fenn a' testet; a' lábtalpak egészen feküdjék meg a' földet 's a' kissé szétfeszült ajkak egyedül középső széleit fődözzék le az elő-fogoknak 's a' pusztá elégtésnél még ekkor is többet — keletkező vagy enyésző örömet — fejeznek ki, melly vagy magasb fokra hágand vagy csöndes nyugalomba fog súlyedni*).

129. §. De valamint szónyelvben őszhangzaniok kell az egyes szavaknak, hogy a' nyelv-nevet megérdemeljék: úgy a' taglejtési nyelv is több egyes mozdulatnak egy egészsze-alakultából ered. 'S ezen

*) Engel, Ideen zu einer Mimik. II. B. S. 68.

tekintetben lényeges föltétel az egység. Tehát ne mosolyogjon a' szónok, midőn sirás' könyei hullanak szemeiből; a' homlok ne fenyegetsen, ha különben az ábrázat nyájas; a' kezek ne játszszanak, midőn a' homlok, szemek és száj gondot jelentenek — 's midőn az arcz magas örömet fejez ki, a' fej ne csüggjön alá.

130. §. Vélhetnők, hogy az egyes mozdulatok' helyes egészszé-alakítására semmi szabályokat sem szükség előadni, minthogy arra maga a' természet tanít. De meg kell jegyeznünk, hogy valamint szó-, úgy taglejtési-nyelve sem minden embernek hű és kellemes. Némellyek mérsékelt örömükben is ordítanak 's a' keserűség' könyeivel, nevető vagy nevetéséges mozdulatokat tesznek, és pörölnek, midőn szánakodást akarnának mutatni; mások taglejtési nyelve határozatlan 's nem jelent semmit; ismét másoké kemény, darabos, szétvagdalt; pedig a' jó-izlés mind tulzás, mind gyöngítés, mind ellentét által megbánatlik.

131. §. 'S ezen érzemény- és taglejtés-közi ellenkedés' kerülésére legbiztosban vezet a' jó példányok' szemlélése. Ez úgy történik, ha részint cselekvő személyeket, p. szónokokat és színészeket gyakrabban látunk; részint pedig képeket veszünk vizsgálóba, mellyekben a' szenvedély, tartásában és arczvonalalaiban a' személynek, jól van kifejezve 's részint ha arra is vigyázunk, mikép szoktak az emberek az élet' különféle állapotjaiban és körülményeiben mutatkozni. 'S ezen szemlélődést a' következő jegyzetek intézzék.

132. §. Az érzés' kifejezésében

a) kerüljük a' határozatlanságot; p. szánakozván ne tegyünk olly taglejtést, melly talán utálatot

vagy boszszúságot is jelenthetne; erőt akarván kifejezni, taglejtésünk ne mutasson otrombaságot 's ha kellem- és finomságról van szó, a' taglejtés puhaságot vagy ékesgetést ne áruljon el.

b) az előadás egyezzek meg az érzéssel: tehát se nagyobb, se kisebb, se erősebb, se gyöngébb ne legyen.

133. §. Különösen vigyázzunk az érzés fokának kifejezésére. (127. §.) A' szenvedély' keletkezését, növekedését és csillapulását épen úgy előadhatni taglejtéssel mint hanggal. Ha a' kifejezés az indulat' fokához képest gyöngé, hidegnek; ha erősebb 's a' kifejezendőnél magasabb fokot jelent, tulzottnak vagy tulságosnak neveztetik.

134. §. Nem kisebb figyelmet kell fordítanunk a' kedélyek' és érzemények' átmeneteleire. Tapasztalásból tudjuk, hogy noha a' lélekben egy szenvedély a' másikat rögtön is követheti, ez mindazonáltal többnyire szelid, könnyű átmenetek' útján, fokonként történik; p. a' nyugalomból munkásságra, haragból szánakozásra. T. i. valamint az ész, az igaznak tartott eszme helyett annak ellenkezőjét lévén kénytelen igaz gyanánt elfogadni, először ama' fölött szükségképen kétségeskedik: úgy a' szív is, hogy nyugalomból indulatba menjen át, szükségkép zavarodik meg. 'S ezen zavart állapot lehet tartós vagy rövid, némelly esetben erősb vagy alig észrevehető; de egészen soha sem maradhat el. A' lelket elfoglaló indulat hágjon p. csak magasabb fokra 's tapasztaljuk, hogy az indulatot nagyobbító tárgy első pillanatban némi rémülést gerjeszt bennünk; a' rémülés pedig mindenkor némi csodálkozással 's ez hitetlenséggel párosul. 'S tartson ezen hitetlenség bármilly rövid ideig 's a' gyöngülés bár-

melly oldalnak adjon túlnyomóságot: még is, míg ez történik, néhány percz múlik el, melly alatt a' lélekben rémüléssel-vegyes érzelem fog uralkodni *). Azonban jegyezzük meg, hogy

a) ezen átmenetek az emberek' vérmérséke és jelleme szerint különfélék; p. a' tüzes ember mindenben sebesebb, 's a' hideg-vérű mindenben halkabb: egyikre ez, másokra amaz hat inkább vagy kevésbbé jelleme szerint.

b) ezen átmenetel könnyebb vagy nehezebb, szaporább vagy halkabb az érzések' különfélesége szerint. T. i. az egyenlőn sebes vagy halk-folyásu indulatoknak könnyebb átmenetelök van egymásba 's viszont; p. a' türehtetlen könnyen lobban haragra 's a' szánakozóba könnyen gerjed a' szeretet: de a' gyöngéd szerelemből vidor örömré 's szomorúságból haragra nehezebb az átmenetel.

135. §. Továbbá nem minden érzést és állapotot kell egyenlő erővel és természetességgel előadni. T. i. valamint a' szónyelvben nem mindent egyenlőkép fejezünk ki: úgy a' taglejtési nyelvben is sokra — és még többre mint amabban — csak célzanunk kell. 'S előfordúl ezen eset, valahányszor a' természetes, élénkebben és hiven előadott indulat kellemetlen vagy undorító lenne; p. az irigységet, haragot, aggodalmat stb., mellyek' kifejezése már magában is határos a' kellemetlennel, taglejtéssel érzékíteni nem igen kell; ezen taglejtési érzékítés utálatot szülne 's a' a' taglejtés által elérni szándéklott szép előadást akadályozná. Tiszte ennek a' kellemetlent gyöngíteni, szépíteni, nemesbíteni in-

*) Engel, Ideen zu einer Mimik. I. Th. S. 133.

kább, mint érzékíteni 's a' kellemetlenbe, rútba 's undorítóba süllyednie nem szabad.

136. §. Tehát mi az érzéki és erkölcsi izlést sértené, azt kerülni tartozik a' szavaló. Ordítania, tombolnia, sértőjét-megvetőleg pöknie vagy rá fogait vicsorgatnia; nagy örömében vadul ugrálnia, kurjongatnia; haragjában tipegnie 's boszszonkodtában fogait csigorgatnia egyiránt tilos. Mind ez elene van az illemnek, finomságnak és a' szavaló méltóságával össze nem fér. P. a' haldoklás, mint Schlegel jegyzi meg *), ne adassék elő olly borzasztón, mint a' millyen valósággal. Elég azt gyöngeszóval, töredezett beszéddel 's az álmos ember' fejbiczczentésével inkább, mint a' halállal-tusakodó' nyugtalanságával és hörgésével jelenteni.

137. §. Mit a' szavalótól, mint taglejtési előadótól, megkívánunk, ebben központosul:

- a) kerülje a' czélszerűtlen mozdulatokat;
- b) előadása ne legyen fölepes (superficialis), jelentéstelen;

cz) az illetlenbe, mindenneműbe 's alávalóba ne süllyedjen.

Sőt inkább előadása

- a) legyen világos, tiszta 's határozott;
- b) birjon különféleséggel, változatossággal;
- cz) illendő erővel és teljességgel;
- cs) legyen összefüggő 's könnyű-átmenetelű;
- d) méltóságos és szép.

'S ezen általános észrevételek után lássuk már a' testtartás-, kézlejtés- és arczkifejezésnek különös szabályait.

*) Schlegel's Werke. III. Th. S. 174.

Második Szakasz.

A' cselekvés' különös szabályai.

Első Fejezet.

A' testtartásról.

138. §. A' szavaló nem színész, ki állását szerepe' kívánata szerint változtathatja 's cselekvését (taglejtését) a' színpadon halkabb vagy sebesebb mozdulatokkal kísérheti. Az ő köre szűkebb a' színésznél 's azért teste' cselekvősége is korlátozottabb.

139. §. Innét következik, hogy nem fejezhet ki oly nagy élénkséget, mint a' színész, 's testének sem oly tartást, sem oly mozdulatokat nem engedhet; mellyek a' szavaló' nyugalmas jelleméhez nem illenek.

140. §. Illemmel és méltósággal lépjen föl a' szavaló, testének ajánlatos, egyenes, de nem erőtetett állást adva 's úgy hajtsa meg magát, hogy se durvaságot, se alacsony hizelkedést, mászást ne áruljon el; ne görbedjen meg 's ne legyen ferde; tagjait se ki ne feszítse, se össze ne húzza: hanem úgy álljon, hogy teste minden szükséges mozdulatot könnyen és szabadon tehessen.

141. §. Feje se előre, se hátra ne csüggjön; mert ez műveltséghiányt vagy bátortalanságot vagy gyöngeséget árulna el. De a' feszes hátravonulástól is óvakodjék; mert ez kevélységre, dőlyfre mu-

tatna. Tehát feje' tartása, mint a' társalgási életben, legyen erőtetés nélkül egyenes.

142. §. Karjaival ne nyugtalankodjék, hanem illemes nyugalomban hagyja őket függeni; és ha szószéken áll, annak karimáján vagy szélén nyugtassa. Szóval úgy lépjen föl, hogy nézőire vagy hallgatóira, pusztá megjelentével is jótékonyan hasson 's azokat meghódítsa.

143. §. Ha jó álláspontot választott: a' szavalandó darab-kivánta mozdulatokat is könnyen és szabadon teheti. T. i. nem szükséges, hogy a' szavaló azon állást, melyet fölléptekor vett, végig megtartsa: sőt inkább hatalmában áll egyik lábát előbb tenni, vagy hátrahuzni; majd hallgatói felé hajlania, majd egyenest állania, majd jobbra, majd balra fordulnia; csak hogy mindezt mérsékeltebben tegye, mint a' színész.

144. §. De ezen mozdulatok nem a' szavaló' önkényétől, hanem mindig darabja' tartalmától 's azon hatástól függenek, melyet a' különféle szenvedélyek gyakorolnak rajta 's melyet hallgatóival hang és taglejtés által közölni akar.

145. §. Ez tehát a' fő szabály: test-állása és -tartása, minden mozdúlataival együtt, pontosan egyezék meg azzal, mit mond, és kétértelmű, vagy hangjával 's beszédével ellenkező állást soha se vegyen.

146. §. Azért, ha p. bátorságot akar mutatni, ne álljon gyöngén, teste ne csüggjön: itt a' nyugalmas állás épen olly helytelen volna, mint a' szeretetnek szelid hangja. A' bátorság inkább erős állást, és feszes testtartást — valamint a' gyöngeség és ájulás testi bágyadságot és folytonos szenderedést és roskadást — húz maga után.

147. §. Azonban magában értetik, hogy a' szavalónak itt sem szabad teljes kifejezést adnia. Neki gyakran csak gyöngén érintenie, czéloznia kell; valamint olly állást és mozdulatot is kerülni tartozik, melly szavalói jellemének kárára 's hallgatói' méltóságának sértésére szolgál. Ide alkalmazható az, mi átaljában a' szép művészetekben elv gyanánt áll: a' rutat kerüld; a' kellemetlent gyöngítsd — és nemesítsd, a' hol szükséges.

Második Fejezet.

A' cselekvés-, vagy kézlejtésről.

148. §. A' cselekvés nevet itt szorosb értelemben vesszük, mi szerint t. i. a' kezek' mozdulatait jelenti. A' kezek leginkább elősegítik a' kifejezést, minthogy hajlékonyságuknál fogva számos különféle alakot vehetnek föl.

149. §. A' kézmozdulatok részint kisebb, részint nagyobb jelentésűek. Amazok a' cselekvést szükségképen követik, a' szavaknak életet adnak 's leginkább ott van helyük, hol a' nyugott; indulatlan előadás semmi meghatározott cselekvést nem követel. Könnyűség, szabadság és változatosság fő föltételeik. — Azonban kezeink ne váltsák föl egymást ugyan azon időmértékben; mert ebből álmos egyformaság eredne 's egész cselekvésünk, jellemét vesztené, sőt nevetségessé válnék; — se szüntelen ne mozogjanak, mintha minden szót akarnánk velők kísérni.

150. §. Nagyobb figyelmet érdemelnek azon mozdulatok, mellyek a' beszéd' tartalmát adják elő 's

azon érzéseket fejezik ki, melyektől a' szavaló meghatva van, 's ezeknek változatossága olly nagy, hogy azt a' szavaló soha sem merítheti ki. Ő t. i. kezeit egyenesen, félig-, vagy egészen-nyitva, főlebb, közepett, vagy alantabb tarthatja 's jártathatja; 's ezen térben majd melleleg, majd egyenest távolíthatja el magától, majd ismét maga felé vonhatja; karját jobban vagy kevésbbé görbítheti, ujját feddőleg, intőleg emelheti stbeff., 's mind ezen mozdulatokat gyorsabban vagy halkabban, egy vagy két kézzel teheti.

151. §. A' kézlejtés' ezen változatosságánál főkérdés az: mikor 's mikép kell a' kezet használni? — mert sokat vagy keveset vagy helytelenül fejezni ki kézlejtéssel, egyiránt hiba volna.

152. §. Ha az kérdeztetik 1) mikor kell a' kezet használni? — áll ezen egyetemi szabály: érzékiten meg a' szavaló mindent, mi fontos — és mit kézlejtés által illemmel érzékiethetni meg.

Ide tartozik mind az,

a) mi a' testi és szellemi nagyság, erő és hatalom' fogalmát ébreszti föl bennünk; hegysor, ország, tenger, istenség, ég, templom, zivatar, villámlás, menydörgés stheff.

b) mi bizonyos indulatokat és gerjedelmeket támaszt bennünk. 'S ezen esetben taglejtés által azon fokot jelenti a' szavaló, melyben őt a' ráható tárgyak érdeklik; ijesztő vagy undorító tárgyaknál a' test kissé hátra vonúl, az ábrázat oldalt fordítatik, a' kezek váll felé huzódnak vagy pedig ki nyujtatnak, mintha a' félelmes, undorító tárgyat akarnák eltávolítani. Ellenben szerelemnél vagy más gyöngéd vonzalomnál a' test előre, mintegy a' ked-

ves tárgy felé; hajlik, a' karok kiterjeszkednek; mintha a' szeretett tárgyat átölelni akarnák.

153. §. De vigyázni kell, hogy a' kézlejtés se korább, se később ne történjék, mintsem az érzemény keletkezik. Sokan hibáznak abban, mi szerint a' kézlejtéssel annyira sietnek, hogy kezeik, sőt egész testök is, már előbb nyugalomba helyezkedik, hogysen a' kijelölést szükségkép kívánó szavak kimondatmányak; mások pedig abban vétének, hogy kézlejtéseik a' szavaktól, mellyekhez kötvék, hátra maradnak. Mind a' két hiba ellenmondást szül a' beszéd és cselekvés közt, 's a' hallgatóban a' szándéklott érzeményt vagy épen nem, vagy darabosan 's csak felényire költi föl. — Azok' hibáját sem hagyhatni érintetlenül, kik majd minden szót kézlejtéssel kísérnek 's e' szerint gyakran épen a' kiemelendő eszmét nem tüntetik föl. Mások pedig — kivált ifjabb szávalók — a' kezét szüntelenül egyformán járatják; mi a' szemnek épen annyira kellemetlen, mint a' fülnek az egyhanguság 's e' mellett az érthetőségnek is ártalmára van.

154. §. A' második kérdésre: mikép 's milly alakban kell a' kezét használni? a' megjelölendő tárgy 's a' kifejezendő érzemény határozza el a' feleletet. Mert az érzeményeknek valamint saját hangjok, úgy saját kézlejtésök is van. Megemlíthető itt átaljában a' nyik tenyér, a' fölemelt ujj 's az egészen kiterjesztett karok, a' kezeknek gyöngé összeszápása stbeff. *) Tehát a' lelki állapot és szenvedély különfélesége szerint változik a' kéz-alak és -lejtés is.

*) Manus minus arguta, digitus subsequens verba, non exprimens; brachium procerius projectum, quasi quoddam tenum orationis. Cicero de orat. L. III. c. 59.

155. §. Azért a' taglejtési előadónak e' szolgáljon szabályul: mindig azon mozdulatot válaszsza, melly, a' kifejezendő tárgynak és szenvedélynek természetes vagy mesterséges (egyezési) jele lévén, hiven és őkesen jelöl 's nem csak beszéd- és taglejtés-közi ellenkezést nem szül, hanem a' lélek' minden-kori állapotját is illemesen adja tudtunkra.

156. §. Ha tehát valamelly tárgy-utáni várakozást vagy vágyódást akarunk jelölni, terjeszszük ki 's azon hely felé irányozzuk karjainkat, mellyben az ohajtott tárgy létezik vagy melly felől várjuk; ha utálatot fejezünk ki, hýított tenyeret nyujtván az utált tárgy felé, tőle elfordítjuk arcunkat; ha szívesség, barátság a' rajtunk uralkodó érzemény, a' kéz gyöngéden simul a' mellhöz stbeff. Épen így vagyunk a' festéssel is, midőn t. i. a' kezek' mozdulata által valamelly dolgot érzékikép akarunk előadni. Ha p. a' szavaló mondja „a' gazdag kincsekre kincseket halmoz“ — a' gazdag' cselekedetét fokonyként emelkedő kézzel fejezi ki.

157. §. Midőn a' kezek' mikép-használásáról van szó, ajánlhatni még, a' készüléket és kitartást is. Készület az, mi szerint a' kezét halkan mozdítjuk oda, hol lennie kell a' közelgő gondolat' elérkeztekor. P. ha ezt akarná a' szavaló előadni:

„Halk az est, arany sugára

„A' hegyek mögé borong.“

illendő magasra kell érnie a' kéznek akkorra, midőn ezt akarja kimondani „a' hegyek mögé borong,“ hogy a' nap' leszálltának mutatása végett lefelé ereszthesse. Kitartás pedig az, mi szerint a' mondat' kezdetével fölemelt kéz állva marad, míg a' fölvet gondolat be nem fejeztetik; p. távozz' tőlem,

's ha sorsod' nem becsülted, súlyedj nyomorúságodba *).

158. §. Azonban valamint a' szaválásban (I. Szak. 86. 87. §.), úgy itt is megkivántatik, hogy a' taglejtési előadó költeményét vagy beszédét 's annak egyes részeit előre jól átgondolja 's az előadandó darab finomságaiha jól behasson. Tehát a' szép és hű előadásnak is m'úgond az alapja.

Harmadik Fejezet.

Az arcz-kifejezésről.

159. §. Arcz-kifejezés alatt azon mozdulatokat értjük, mellyekkel szemeink, szemöldeink, orozánk, szájunk 's orrunk kísérik a' beszédet.

160. §. Az arcz-kifejezés a' külső szónoklatnak kétségkívül legfőbb részei közé tartozik. Mert az ábrázat' izmainak mozdulatai, szintúgy mint a' szemek, sokszor elevenebben és szemléltetőbbleg fejezik azt ki, mit a' szónyelv meg nem magyarázhat; a' lélek állapotját, hangulatát leginkább elárulják 's azért szolgálatakkal élnünk kell, ha előadásunknak elevenséget és hatást kívánunk szerezni.

161. §. Mind ezen részek közt kifejezésre a' szemek legalkalmasbak. Nincs indulat, mellyet ki nem nyomhatnának, 's az ábrázatban nincs rész, melly azt hívebben és jelentőbben tehetné, mint a' szemek. Örömben ragyognak; szerénységet, gőgöt, kegyetlenséget, szánakodást, fontolgatást, szórakozottságot,

*) Szabó Dávid, egyházi szónoklat. Tud. tár, IX. köt. 129. lap.

könnyelműséget, hosszút stbeff. egyiránt árulnak el: ha szeretünk, szánakodunk, szeliden olvadoznak; reményünkben elevenebbek; pirultunkkor, szomorkodtunkban, homályosak, halkmozdulatuk és földre szegződtek; utálatkor elsötétednek; imádkoztunkban egészen nyitva, ég felé vagy távolba mozdulatlanul meredtek; csodálkozás- és rettenés-közben egészen nyitvák, merevenek stbeff. Tekintetök szilárd, fesszes, bágyadt, mereven, szelid, epedő, bátor, kételkedő, szabad, kedvetlen, dorgáló; szóval bennök a' lélek legbelsőbb tükröződik.

162. §. Nagy hiba tehát a' szavalóban, ha szemeit használni nem tudja; p. ha előadása-közben csak ritkán pillant föl vagy egy tárgyra szegzi tekintetét. De más részről nem kevésbé rovandó meg, a' szemeknek merészen ide- 's tova-lövelése, mintha mindenben akarnánk uralkodni; valamint éles, jobbra-, balra-szegezések is, mintha a' hallgatóság föllött szemlét tartanánk. Szabadon kell ugyan a' szemeknek járniok, de ezen szabadságnak is vannak korlátai. A' társas-életben is illem-elleni véték a' szemekkel ide 's tova vagdalódnai; 's mennyivel inkább lenne ez helyén kívül, midőn nagyobb közönség előtt lépünk föl? — Fiatal szavalónak általában tanácsosb, szem-beszédben takarékosnak lenni, mintsem pazarnak.

163. §. A' szavaló azt mutassa mindjárt fölléptekor, hogy ő sem nem kevély, és rátartó; sem nem félénk és bátortalan; sem örömeiben ki nem csapong, sem szomorúságában el nem csügged; tekintete szerény, illemes, szabad, komoly, művelt férfiat tünetsen elő, ki érzi ugyan magát, de önméltóságát sem nem bálványozza, sem meg nem veti — és tudja, mily tisztelettel tartozik hallgatóinak.

164. §. De ezzel éppen nem akarjuk azt mondani, hogy a' szavaló' tekintete fölléptekor mindig ugyan az legyen. Az arcz-kifejezés átaljában összhangozzék.

a) a' szavaló' kora-, állapotja- 's jellemével. Fiatalnak szerénység, férfiunak szilárdság, főrangúnak nyájasság 's nagyférfinak méltóság áll jól;

b) az előadandó darab' jellemével. Így p. a' halotti beszédet tartónak szemei ne ragyogjanak vidorságtól, mintha kellemes dologról volna vagy vidám dalt zengene. — Tehát az elszavalandó darab' jelleme szerint az arcz-kifejezés is majd szelid, nyugott; majd szomorú, megindult és szenvedélyes legyen.

165. §. A' tartalom' változatossága változatosságot kíván még a' szem-kifejezésben is. Valamint t. i. a' darab' indulatai megváltoznak, vagy összevegyülnek: úgy kell a' szemkifejezésnek is, (mint a' hang- és kézlejtésről mondók) változnia 's a' darabnak mindenkori uralkodó indulatához illeszkednie. Valóban természet-elleni 's illetlen lenne, feddő hangon szólni és a' kézzel egyenest is feddeni akkor, midőn a' szem mosolyog; valamint nyugott tekintetet mutatni, midőn a' fölháborodott indulat erős mozdulatokat kíván.

166. §. 'S ugyan ezt kell tartanunk a' homlok-, ajk-, orr- 's orcza-kifejezésről is. Az ábrázat' ezen részei, úgymint a' szemek' különféle mozdulatainak segédei, a' szem-kifejezésnek változásához képest más és más mozdulatot vesznek föl. Általok majd alázatot, elégtelenséget, örömet, föleszmélést, elcsüggedést mutatunk; majd feddünk, haragszunk, gyűlölünk, mosolygunk: szóval minden érzeményt, minden gerjedelmet bennök és általok fejezünk ki,

167. §. Azonban vigyázzon a' szavaló, hogy arczi-fejezése nevetség es vagy kellemetlen ne legyen; mert ezzel nem csak az érzékeny hallgató sértetik meg, hanem méltóságából önmaga is vesz.

168. §. Innét következik, hogy a' már magokban erős, érzéki hatást eszközölő indulatokat arczi-fejezéssel csak távolról érinteni és inkább finomítani kell. A' szavaló mindenben, tehát itt is, a' szép természet' előadója gyanánt mutatkozzék 's az igazságot és hivséget kellemmel párosítsa.

169. §. De ezen szabályokat csak úgy alkalmazhatni helyesen, ha a' beszédet előre jól megtanultuk. Mert különben, beszédünk' tartalmáról aggódván, figyelmet az előadásra nem fordíthatunk; mi által nem csak saját indulatunk és részvétünk kisebbedik, de hallgatóinkra sem hathatunk illő mértékben. Mert a' szavalónak működése-közbeli zavarodásában esztotzik a' hallgatóság is, és a' helyett, hogy érzéseivel a' szavalót követné, inkább félti azt — 's midőn az előadott tárgyra figyelmeznie kellene, folytonosan fog vele együtt a' következőkről aggódni.

Ezen jegyzetek után nem leszen itt fölösleg néhány példáit a' szavalási és taglejtési öszhangzatnak fölhozni, melyekből kitetszik, bizonyos lelki-állapotok- és szenvedélyeknek a' jó előadásban, milly hang- és taglejtések felelnek meg. Annak, ki külső szónoklatra adja magát, szolgáljanak ezek alkalmul és ösztönül más szenvedélyek' előadása, hű és ékes kifejezése fölött érettebben gondolkodni.

Állítunk szilárd hangon, biztos taglejtéssel és nyílt tenyérrel; ha tárgyunk' fontosságát érezzük, beszédünk hangosabb, teljesebb, szemeink megtü-

zesednek, kezeink mondulata gyorsabb, testtartásunk gyakrabban változik.

Bizonyítunk komoly taglejtéssel, nyomos hangon, a' véd-okok' fő szavait fölemelve 's véd-okainkat, ha röviden adjuk, a' befordított balkéz' ujjain, hüvelyken kezdve, a' kifelé fordított jobb kéz' mutatójával számlálván elő 's minden véd-oknál a' rendben következő 's épen akkor kinyitott ujra mutatván.

Szívre kötünk nyomos, a' fő-szavakon hal-
kan folyó hanggal és komoly ábrázattal, mellig föl-
vitt egyik kezünk' hüvelyk-, mutató- és középs-ujját
összszévéve vagy egyedül mutatóját fölemelve.

Véleményünkhöz ragaszkodtunkban erős,
szilárd hangon szólunk, a' beszédet ott, hol véle-
ményünket fejezi ki, megnyomván és e' közben jobb
kezünk' mutató ujjával többször ugyan azon helyre
szúrván.

Kérdünk majd csodálkozva, majd tüzesen, majd
gúnyolva, változékony lebegésű hangon, kevesebb
vagy több tüzzel és testmozdítással, különféle idő-
mértékben 's különféle kéalejtéssel.

Megvallunk valamit, kivált ha ránk 's leg-
inkább becsületünkre árnyékot nem vet, nyílt
homlokkal 's nyílt hangon: de különben gyöngéd
hangon, arcunkon bánatot vagy szégyent mutatván,
kezünket mellünkre tévén, vállat vonván, vagy fe-
jünk' felre csüggesztése-közben egész testünket kis-
ső hátra tartván.

Tagadunk és megtagadunk a' fejet megrá-
zintva; azaz kissé jobbra 's balra — vagy mintha
a' tárgytól akarnánk elfordulni, csak egyfelé-fordít-
va — a' kinyújtott kézzel mintegy ellentállva, el-
tökéltségünket jelentő szilárd hangon.

Biztosítunk, ígérünk mélyebb de erős hangon, becsületérzést jelentő ábrázattal, nyílt kezét nyujtván a' felé, kit biztosítunk.

Bizodalmat szelid, érzékeny hangon 's a' testnek hallgatónk felé hajlásával fejezünk ki. —

Elmélkedést, gondolkodást előre-csüggedt fővel, földre sütött szemmel, a' jobb kéz' mutató ujját homlokra téve. —

Tréfát barátságos derült ábrázattal, osintalan-kodó, élesen félre-vágó szemmel, majd mély hangon, mintha valóban úgy gondolkodnánk — majd magasabb, vig és gúnyoló hangon.

Barátságot, bizakodást erős, állapotodott, élénk folyamatu hangon, derült homlokkal, fölfelé irányzott, nyílt szemekkel, nyugott, de tüzes ábrázattal.

Reményt, tiszta hangon, eleven mozdulattal, elégtűt ábrázattal.

Ha reményünk erősen fog el bennünket, ábrázatunk megtüzesedik, szemeink lángolnak, hangunk fölemelkedik, beszédünk tiszta, kezünk nyugtából föl-fölszökik.

Önbecs-érzetet teljes, magas hangon, emelkedett fővel, szilárd test-állással, méltóságos vagy mosolygó ábrázattal; mindent, mi becsérzetünket sértené, csekélylő tekintettel.

Főlsőbbiséget, parancsolást gyors, vagdalt, szilárd hangon, — 's midőn utálat vagy kényszerítés párosul velők, hidegen; midőn harag, keményen; midőn nagyobb indulat, tüzesen; midőn szeretet vagy szánakozás vegyül hozzá — szeliden.

Intünk szelid, de komoly 's mély hangon, halk mozdulattal, kérő szemmel.

Hevesen nyilatkozunk, bizonyolunk erős hangon, mellünkre tett kézzel, ég felé emelt szemekkel; 's ha a' bizonyoló vagy nyilatkozó, ártatlanságában örvend — ábrázata mosolygó nyugalmat mutat; ha pedig fájdalmat érez — szemei homályosak.

Kérünk szelid 's félig homályos hangon, siránkozó ábrázattal, kissé összehúzott 's a' kérendő felé szegezett szemekkel. — Ha a' kérés hevesebb és o hajrássá, vággyá változik, akkor a' hang erősebb, hatóbb és nyomosabb, a' mozdulatok hevesebbek 's a' kezek mintegy megfogni akarják az ohajtott tárgyat. — Ha a' kérés inkább esedezés, akkor az imádság' hangját és taglejtéseit kell használni.

Követelünk szilárd hangon, erősebb, lenyomva-halkabb és emelkedve-sebesebb beszéddel; komoly ábrázattal 's úgy, hogy szemeinkből némi letartott, erős indulat villámolják ki 's a' haragnak némi föllege el-elborítsa homlokunkat.

Örvendünk barátságos, derült ábrázattal, szeliden ragyogó szemekkel, csengő, szelid és könnyű, mérséklett erejű 's fölvidítő hangon, eleven, gyöngén fölszökellő mozdulattal.

Szomorkodunk leeresztett szemöldökkel, borult homlokkal, gyöngé, tompa hangon, halk beszéddel, bágyadt mozdulattal.

Panaszkodunk szánakedást-kérő szemekkel, halkan-súlyedő hangon, mélyebb lélekzet-vétel által meg-megakadályozott beszéddel, félre hajtott fővel, erőtlen mozdulattal.

Ha elfelejtett tárgy felől gondolkodunk, az ábrázat zavarodást és gondolkodást mutat, a' szemek majd földre sötvék, majd fölemelvék 's bizonytalanul tévelyegnek, mintha valamit keresné-

nek, a' homlok borúlt; néha a' fő ide 's tova fordítatik; a' jobb kéznek összehatartott ujjai homlokra tétetnek, 's a' jobb kéz, ezen helyzetében, könyökével néha a' balra támaszkodik; a' hang szakadozott, halk és mély. 'S ha megtalálta, a' mi keresteték, a' szavak sebesebben ömlenek, a' test fölemelkedik, megfeszül, a' szem meglevenedik 's a' homlok kiderül.

Kétkedünk kérdező hangon, tagadó ábrázattal, megvonított vállal.

Zavarodásban lévő tekintetünk 's egész testünk nyughatatlan 's hangunk rezeg.

Féltünkben mellünk elszorúl, hangunk megmegakad 's testünk olly mozdulatot tesz, mintha helyünket akarnók elhagyni.

Meglepetvén meghökkenünk 's hátravonulunk; a' szemek jobban fölnyílnak, a' tekintet megmerevül, a' mell elszorúl 's a' hang hosszabb ideig megszűnik.

Csodálkozunk magasra nyúlt testtel 's hátra vont fejjel, bámuló ábrázattal, föl vont szemöldökkel, majd mély, majd magas hangon, balkezünket, közel a' mell előtt, laposan elfordítva, jobbunkat pedig kissé színtezzen alakban előbbre nyújtva, mintha valamit meg akarnánk vele fogni. 'S ha kellemes dolog fölött csodálkozunk, mozdulatunk elevenebb és hangunk tiszta, összecsapjuk kezeinket, 's mintha hallgatóinkat tanúkul és részvevőkül akarnók híni: ha pedig kellemetlen a' csodálkozásra indító eset, az ábrázat meghuzódik, elsötétül; a' jobb kéz föl emelkedik és súlyosan esik alá. A' csodálkozás kisebb fokánál az ábrázat meglevenedik, a' hang ej, ej! — ki gondolta volna — steff. indulatszóba és szólásba vesz el; a' jobb kéz nyíltan emelkedik fölfelé.

Ijedtünkben a' test ingadozva, vagy mercevenen vonúl hátra, fölkiáltunk, beszédünk meg-megakad, lélekzetünk rövid 's karjaink leesnek.

Szégyenletünkben szemeinket lesütjük, elpi-
rulunk, sohajtunk, kezünkkel szemeink előtt tétová-
zunk, hangunk elgyöngül, beszédünk hebeg és halk.

Elbágyadtunkban testünk mintegy nagyobb
erőködés után elveszti feszségét, cselekvésünk erőt-
len, nehéz; hangunk halk, gyöngé; szemeink ho-
mályosak 's félig bezárvák.

Fohászkodunk összehajtott 's mellre vissza-
vont kezekkel, könyökeinket vízirányosan annál előbb-
re nyomván, minél forróbb, minél ájtatosb az in-
dulat; ég felé emelt szemmel, mellynek golyója csak
nem egészen a' felső pillák alá rejtetik; lágyult, de
még is erős hangon.

Példatár.

Első Rész.

Mesék és parabolák.

I.

A' fejér egerecske.

Egy különös egerecske,
Fejér, mint a' fejér kecske
'S mint a' hó, egyszer élt.

¹⁾ Sima atlacz volt a' bőre,
Selyemnél puhább a' szőre, —
Alig élt még egy télt.

²⁾ „Fiam, éltünk' ellenségi“
Mond egyszer az anyja néki,
„Légyenek tudtadra:
Féld éjjel-nappal a' macskát,
Kivált téged könnyen meglát,
Vigyázz hát magadra.

A' bagolytól is ód magad;
Mert jaj neked, ha elragad,
'S körmébe fogsz jutni.“ —

³⁾ „Anyám! ne légyen rám gondja,“
A' kevély kölyök ezt mondja,
„Tudom, mint kell futni.“ —

Egykor, holmit vacsorára
 Hogy kapjon, elmegy 's tudtára
 Anyjának nem adja.
 4) Örül, mert gazdag prédát kap,
 De tüstént egy bagoly lécsap
 'S körmébe ragadja.

5) „Jaj! jaj! mily esztelen voltam!”
 Így kiált, „hogy nem hajlottam
 Anyám' intésére!”
 De hiába kiáltozott,
 A' bagoly nem szánakozott
 'S egyben járt végére.

Bertuch után Kis János.

Jegyzetek.

- 1) Szelid, gyöngéd hangon.
- 2) Intóleg, fölvent homlokkal 's figyeftető mutatóujjal.
- 3) Önhittén, kevély hangon, bizakodó mosolygással.
- 4) Eleven, vidor hangon.
- 5) Siránczó szóval.

2.

A' méh és galamb.

Egy méh, midőn mézhez virágot keresett,
 Röptében véletlen egy patakba esett.
 Egy galamb az ágról rá tekint kinjára,
 'S egy falevelet dob a' vízbe számára.
 A' méh fölmász arra 's illy segítségével.
 A' partra vergődik ritka szerencsével. —
 Ugyan ezen galamb, egy kis idő múlva,
 Azon fán mulatott vigan turbékolva,
 Egy vadász már neki-szegezze puskáját,
 Jó a' méh, megcsipi a' leső' orczáját:
 Ez orczájához kap, félre-súl fegyvere,
 A' galamb elrepül. — A' jótét jót nyere.

A' nyomorultakat veszni ne hagyjátok:
 A' mással közlött jó vissza-szállhat rátok.
 Ma te vagy a' szegény' gyámola 's bástyája;
 Holnap, úgy fordulhat, hogy te szorulsz rája.

Edvi Illés' kézikönyv.

Jegyzetek.

Az egésznek hangja elbeszélő, szelid — 's a' négy utolsó versé oktatóra emelkedik; tehát halk és nyomadékos.

3.

A' vakmerő majom.

Egy mókus, pajkos kedvében,
 Egy cserfának tetejében,
 Majd lábára ágaskodva,
 Majd körmével kapaszkodva,
 Ezerképen játszadozott,
 Föl- és alá-ugrándozott. —
 Egy majom, mellynél mindig kész
 A' tréfa, a' fára fölnéz
 Egy kis ideig csöndesen,
 Látja, milly mesterségesen
 Tud a' mókus furcsálkodni —
 Utóbb el kezd andalodni —
 'S egyszer hirtelen a' fára
 Fölmász, mókusok' módjára :
 Most lábhegyeire állott,
 Majd fölszökött 's alászállott
 'S ugrált sokkép szeleskedve, —
 De nem soká tartott kedve;
 Mert, merűlvén játékába,
 Leesett 's kitört a' lába.
 Minden majom — jajgatását
 Hallván — megnézé pajtását,
 'S a' fájdalom, melly szaggatta,
 Nekik ezen intést adta :
 „A' ki más esztelenségét
 Majmozza, így éri végét.“

Edvi Illés' kézikönyv.

Jegyzetek.

Vidám, elbeszélő hangon egész a' két utolsó versig, melly oktatóképen mondassék el.

4.

A' molnár és fia.

El ne felejtse, fiam, e' bölcs tanulságot: —

Egy molnár, hogy lásson országot-világot,

Szamárra ült 's fiát utitársul vette,

De a' ki csak gyalog ballagott mellette.

Az első mérföldet még el nem végezték,

Az utazók már is gáncsolni kezdték.

1) „No soha sem látók“ — némelyek mondanak —

„Párját ezen kemény- 's rossz-szívű apának,

Ó milly kényelmesen ül és szamaragol,

2) Szegény fia pedig fáradtan gyalogol.“

Az öreg a' dolgot tréfára nem vette

'S fiát maga helyett nyeregbe ültette.

De most rájuk még több szitkot, gúnyt szórának

Az öszzecsődültek — 's így kiabálának:

3) „Láttatok-e ilyen fölfordult világot

'S ilyen szép, fiúi háladatosságot?

Erős, izmos kamasz! bizony elnézheti,

Hogy elvénült apja gyalog kíséreti.“

Most mindketten ülnek a' szamar' hátára,

4) „Gyilkosok! — kiáltnak — az a' szegény pára,

Nem féltek, hogy majd megszakad alattatok?

Ennél bolondabbat nem gondolhattatok.“

5) Megunván az öreg a' sok bolondságot,

Igy szólítja meg a' bősziült sokaságot:

„Balgatagok! ugyan mit kellene tenni,

Ha mindnyájatoknak akarnánk tetszeni,

Ha tanácsotokat mindig meghallgatnók,

Vége a' szamarat hátunkon hordoznók.“

Száz mese száz képpel.

Jegyzetek.

1) Nevetve 's csodálkozó hangon.

2) Szánakozólag.

- 8) Neheztelő arczkifejezéssel és hangon.
 4) Haragosan.
 5) Elbeszélő hangon.

5.

A' kigyó és reszelő.

Aesop' hires krónikái
 A' hajdankor' több mondái
 Között — im ezt is számunkra
 Megtarták, tanulságunkra.

1) Egyszer jó remény' fejébe
 Egy lakatos' műhelyébe
 Egy kigyó belopózkodott
 Éhesen 's ott tartózkodott.
 Minden zugot fölkeresett,
 De semmit sem találhatott,
 Mivel éhét elűzhetné,
 Űres gyomrát megtölthetné.
 Végre — boszszújában elő-
 Veszi egy nagy új reszelő'
 Vasát 's azt öszszefaldozza,
 Kiméletlenül mardozza.

A' reszelő csodálkozik,
 Fölkiált és sohajtozik:

2) „Pajtás! éretlen dühödbe'
 Ugyan mi jutott eszedbe?
 Száz fogat is elővehetsz,
 De én bennem kárt nem tehetsz;
 Magad holtra vérezheted,
 De czélod' el nem érheted,
 Csak az emésztő időnek
 Foga árt a' reszelőnek.“

3) Te, ki másnak érdemeit
 Ócsárlod és erényeit,
 Akarván lenni kárára:
 Sírt ászasz becsületednek,
 Saját hirednek-nevednek,
 Magadnak jársz rontására.
 A' tündöklő erényeknek,
 A' nagy és nemes tetteknek
 Erős panczéljai vannak:
 Rólok az emberszólásnak,
 Alacsony rágalmazásnak
 Nyilai viszszapattannak.

Száz mese száz képpel.

Jegyzetek.

- 1) Elbeszélő hangon.
- 2) Szánakozva.
- 3) Tanítólag, szilárdan.

6.

A' róka, majom és az állatok.

Az oroszlán meghala,
 Gyűlést tartának
 Az állatok, hogy királyt
 Választanának.
 Azt végezték, hogy az fog
 Lépní helyére,
 A' kinek a' korona
 Illik fejére.
 Egyik — szarvai miatt
 Föl nem tehetle,
 Vagy nagy füleit alá

El nem rejthette;
 Némellyiknek szűk vala,
 Némellyiknek hő,
 Sehogy sem találkozik
 Hozzá illő fő. —
 Végtére egy majom is
 Fölpróbálgatá,
 Addig nézte, szaglalta
 És vizsgálgatá,
 Míg az állatok „éljen“-t
 Kiáltozának
 'S birtokosává tevék
 A' koronának. —
 A' róka a' választást
 Nem helyeslette,
 De azért a' hódolást
 Ő is megtette.
 De hogy leugrassa az
 Ugorka-fáról,
 Leléptesse pünkösti
 Királyságáról:
 „Uram! — mond — én udvari
 Biztos embere
 A' boldogult királynak,
 Fő ministere,
 Tudhatom csak egyedül —
 És fölségeddel
 Közlöm is — ő milly roppant
 Kincset rejtett el.“ —
 A' majom piszkoslelkű,
 Pénzszerető volt,
 A' róka' beszédére
 Kész szívvel hajolt,
 Örömmel fogadá el

Az ajánlkozást —
 De az állatok hallák
 A' tanácskozást,
 'S vége vala királyi
 Méltóságának
 Illy indítványára a'
 Ravasz rókának. —
 „Kinek magát meggyőzni
 Nincsen ereje,
 Hogy lehetne másoknak
 Kormányzó feje.“

Száz mese száz képpel.

Jegyzetek.

Az eleje elbeszélőképen. — „Uram! én udvari“ stb. hisz-
 kedve. — Az utolsó négy sor tanító hangon.

7.

Eldorádó

vagy

a' mesés ország.

Van egy ország: Eldorádó;
 Hej! ott lakni volna ám jó!
 De nehéz eljutni bele;
 Mert vidékén köröskörül
 Egy czukros kása-hegy terül
 Mintegy három mérföldnyire:
 Azt úgy kell keresztül enni,
 És így ez országba menni.
 Ott a' házak' kerítése
 Kolbászokból van készítve.

A' házfödél van laskából,
 Ajtó, kapu mézes-bábból;
 Szerte-széllal a' fűzfákon
 Lóg a' perecz minden ágon;
 'S ha kézbe vészs sz falevelet,
 Mindenik egy sunka-szelet.
 Ott az erdőn, bokron, cseren
 Alma, fige, szőlő terem.
 Bor foly a' vizek' árkában,
 Bival-téj áll a' tócsában,
 Mellybe, mihelyt a' szél mozdul,
 A' fákról puha zsömle hull,
 Kész ebéd minden éhesnek!
 'S kanállal csak neki esnek.
 Tókban, vizekben a' halak
 Parthoz jönnek 's megállanak,
 Hogy foghatod kedved szerint.
 Tyuk, galamb sültén röpdös kint.
 Mezőn is sült nyúl szaladgál
 'S jó pecsenyéjével kínál.
 Kővér disznók utczáj járnak
 'S szalonnájokkal kínálják,
 Kés van dugva a' hátokba,
 'S úgy hordozzák a' házakba;
 'S melly aszszony már tett egy metszést,
 Visszadugja megint a' kést.
 Az ember ott nem születik,
 Csak, mint gomba, földből bujik;
 'S ha vén lesz, van egy olly fürdő,
 Melly megifjít 's csodatevő!
 Ott a' dolgozás tiltatik;
 A' ki sörény, elhajtatik,
 Ki goromba, röst és korhely,
 Ott azé a' legelső hely.

Kiben kevés a' bölcsesség,
 Azé mindig az elsőség.
 Ki jól ivó és jól evő,
 Ott hamar herczeggé levő.
 Ki naphosszat aludni tud,
 Az gróffá lesz 's kap egy falut.
 Vágysz tudni: ez ország hol van?
 Megmondom immár, a' — holdban.

Edvi Illés' kézikönyv.

Jegyzetek.

Az egész darab tréfás. Hangja vidor, egyszerű.

8.

A' könyörület gyermeke.

1) Midőn a' Mindenható embert akara teremteni, öszszegyűjté maga' körébe az angyalok' fejedelmait — tanácskozni.

2) „Ne teremtsd őt“ monda a' béke' angyala; „mert embervérrel fogja kövéríteni a' földet 's nemének elsőszülötte — gyilkosa leszén testvérének.“

„Szentségedet hazugságokkal fogja megfertőztetni,“ monda az igazság angyala, „ha mindjárt saját képedet, a' hűség' pecsétét tündököltetted is ábrázatján.“

3) Még beszélének, midőn a' könyörület, az örök atyának legifjabb, legkedvesebb gyermeke, a' trónhoz lépe, 's átfogá atyjának térdeit.

4) „Alkosd őt!“ monda, „alkosd saját képedre 's tedd jóságod' kedvenczévé. Ha minden szolgád elhagyja őt, én fölkeresem és szeretettel öröködöm fellette 's még hibáit is jóra fordítom. A' gyarlónak szívét rokonérzetre birandom 's a gyöngébbek iránt könyörülettel töltendem be. Ha békétől és igazságtól eltávozik; ha a' jogot és méltányt megsértendi: magok, vétkének következményei vezessék őt vissza — és szeretettel jobbítsák őt meg.

5) 'S az emberek' atyja alkotá az embert — a' gyarló, töredékeny edényt, de még a' hibákban is növendékét jóságának, fiát a' könyörületnek, fiát a' szeretetnek, mely őt soha sem hagyja el, sőt mindig jobbítgatja.

6) Emlékezzél eredetedre, ember, valahányszor kemény és méltánytalan vagy. Isten' minden sajátosságai közül egyedül a' könyörület méltata téged élet-

re 's csak a' szeretet és szánakozás nyujta neked éltető, anyai emléket.

Herder után.

Jegyzetek.

¹⁾ Halkabban, elbeszélő hangon. ²⁾ Halkan, hathatósan, meggyőző alaposág' hangján. ³⁾ Halkan, elbeszélőleg. ⁴⁾ Gyermekei szelidséggel, bizalmasan, kérőleg. ⁵⁾ Halkabban, elbeszélő hangon. ⁶⁾ Szilárd, hathatós hangon, halkkal.

9.

A' könyek' szózata.

Izsák három nap óta vala már holt — atyja' szívében; mert Isten a' negyedik nap' áldozatául magának őt választá. Némán lépdele Ábrahám Moriah felé, a' legmélyebb szomorúságba süllyedve, melyből a' fiúnak nyájas szavai ébreszték föl: „ime atyám, itt a' tűz és fa; 's az áldozat' báránya hol van?“

„Fiam,“ szóla Ábrahám, „Isten maga választá ki az áldozatra való bárányt!“ 's némán tovább balagának együtt.

'S midőn az áldozat' helyére érének 's az oltár föl vala építve 's minden készen álla; fogá gyermekét az atya 's az oltárra tevé, kezébe vevé a' kést és ég felé emelé szemeit. A' gyermek türt és hallgatott és siró szemekkel néze az égbe.

A' néma könyek az atya' és gyermek' szemeiben, áthaták a' fölhóket 's nagy kiáltással jutának Isten' szívéhez.

„Ábrahám!“ szóla Isten' angyala égből alá, — „Ábrahám, kiméld meg fiadat 's ne bántsd őt. — Elég.“ — Örömmel vevé vissza Ábrahám az Isten' ál-

dozatát, az újra ajándékozott gyermeket 's a' rettentőleg-örvendetes helyet „Jehova lát“-nak nevezé. Látja ő a' néma könyeket a' szenvedő" szemeiben; látja a' szívnek keserűségét, melly aggodalmasabban szól bármilly kiáltásnál.

Háromféle az embernek Istenhöz intézett imádsága, 's egyik hathatósab a' másiknál.

A' csöndes imádságban ő kedvét leli; mélyen hallja ezt szívében 's a' rebegő ajkakról kegyesen fogadja.

A' szükség' kiáltó imádsága áthat a' fölhőkön 's égő üszköket gyűjt a' nyomorgató fejére.

De könye az elhagyottnak, ki hű marada Istenhöz mind halálig, mindenek fölött hatalmas. Megtöri ez az ajtókat és reteszeket, behat az Úr' szíveig 's a' látónak tekintetét lehozza!

Herder után.

Jegyzetek.

Eleinte nyugott, komoly, elbeszélő hang. Izsák' kérdése: aggodalmas, részvevő. Az atya' felelete: elfojtott fájdalommal. Az angyal' szavai: halkan, erősen. A' következők — örvendetes meglepetés' hangján. Háromféle stb. — végig: halkan, jelentő hangon 's mindig növekedő hatással. Az időmérték átaljában halk.

10.

A' két angyal.

Az álom és halál' angyala testvérileg, karöltve járák be a' világot. — És este lőn. — Letelepedének ők egy halmocskán nem messze az emberek' lakjaitól. Fájdalmas csend lebegé őket körül 's a' távol falu' esti harangszava is elnémult. Szokása szerint csöndesen és hallgatva üle az emberiségnek e' két jótékony nemtője egymást biztosan karolva át 's az éj már — közeledett. Ekkor fölemelkedék mohos ágyáról az álom' angyala 's könnyü kézzel hintegette szét az álom' láthatlan magvait. A' szelid est-lebel elvivé ezeket a' fáradt mezei ember' lakába. 'S a' falusi gunyhók' lakói kezdve az őszön, kit botja támogat, egész a' cse-csemőig a' bölcsőben, édes álomba merültenek mind. A' beteg elfelejté fájdalmait, a' szomorú — búját 's a' szűkölködő — inségét. Szemeik bezárodtak mindnyájoknak. A' jótékony angyal, elvégezvén dolgát, ismét lebocsátkozott komolyabb testvére mellé. „Ha a' piros reggel fölébred,“ monda vidám ártatlanságában, „áldani fognak engem az emberek, mint jöltévőjüket és barátjokat! — Oh, látatlanul és titokban jót tenni, olly édesen esik! — A' jó léleknek láthatlan követői mi — milly szerencsések vagyunk! Milly szép a' mi csendes hivatásunk!“

Igy beszéle az álom' barátságos angyala. Néma fájdalommal néze rá a' halál' angyala 's könyrege nagy szemeiben, millyet a' halhatatlanok sirnak. — „Ah!“ kezde szólani, „mért nem örvendhetek én is, mint te, a' vidám hálának? Engem ellenségének és örömei' rontójának nevez a' világ!“ —

„Óh édes testvérem,“ válaszola az álom' angyala,

„föltámadásakor nem ismer-e majd benned is a' jó, barátjára és jóltévőjére 's nem fog-e tégedet háladatosan áldani? Nem vagyunk mi testvérek 's azon atyának küldöttei?“ —

Könyvek ragyogtak erre a' halál' angyalának szemeiben 's a' testvér nemtők gyöngédebben karolák át egymást.

Krummacher után.

Jegyzetek.

Ezen elbeszélés eleje halk, elbeszélő hangot kíván gyöngéd emelkedések- és süllyedésekkel. — A' beteg elfelejté fájdalmait stb. megnyugvás' hangján. — Ha a' piros reggel fölébred stb. kellemesen szelid örömmel. — Óh édes testvérem stb. szelid örömmel, a' tulvilágra mutatva. — Az időmérték halk.

Második Rész.

Lyrai darabok és rokon.

1.

Vigasztalás.

Ha tőlem elszakadt minden barátom
 'S szerencsém' csillagát enyészve látom
 'S a' sors' vad éje kedvem elnyelé:
 Még egy öröm-sugár reszket szivemben,
 Midőn imádkozom 's jámbor hevemben
 Könyes szemekkel nézek ég felé.

Ha nyelve sért az undok rágalomnak,
 'S az élet' ón-nehéz inségi nyomnak
 'S ha senki sincs, ki engem értene,
 'S ha tiltja a' világ szerencse-fényem'
 Viszonderültét: — él egy végreményem,
 Imádságomban a' hit' Istene!

Úgy van! tenéked, mindeneknek atyja,
 Tenéked hódol szívem' indulatját
 Fohászimat tehozzád reptetem! —
 Lövelje rám a' sors villám-sugárját,
 Zúdítsa ellenem halálos árját,
 Te védni fogsz, ha súlyod életem!

Szenvey.

2.

Ósdiakhoz.

Élni ősi hon' javával,
 Boldog élelet:
 De bűn eltekintni némán
 Köz bajok felett.
 Ah! bűn és kimondhatatlan
 A' hideg kebel,
 Kit magányos érdeken túl
 A' közügynek panaszából
 Szó sem érdekel.

Emlegettek ősi nagy kort,
 Harczi tetteket,
 És daloltok érdemeokről
 Hoszszu éneket:
 Vagy ti késő kor' dalának
 Hősi lesztek-e?
 'S tán lehat korcs unokára
 Régi apja' hírsugára
 'S bajnok érdeme?

Ósi jó időt dicsérők
 Birtok isteni
 Kézzel, a' multat porából
 Fölteremteni? —
 Amitott nép! balhitével
 Bűnbe tántorog:
 Régi boldogság eszében,
 Régi borral mert kezében
 Tölt pohár forog.

Erdélyi.

3.

A' magyartalan leányhoz.

Ha bűnbánat fog el, leány,
 Egy csöndes reggelen
 És gyónni még, hogy kis szived
 Ismét nyugott legyen.

Súgd bűneidhez, oh leány,
 Fájdalmas hangokon,
 Hogy nem hevíti kebledet,
 Anyád, a' drága hon!

Vachott Sándor.

4.

Imádság' ereje.

Egykor körülfogott
 A' barna éj,
 Zúgott fejem fölött
 A' zord veszély,
 Reszketve kinja közt
 'S fájdalmiban
 Vésztvén erőt szívem
 Alélva van.

És mintha égi szó
 Szállt volna le
 „Szegény, miért ázol
 Búd' könyibe?”
 Nincs, ki segítene
 Emberközel?
 Szemed' gyermekilág
 Vess oda fel! —

'S bár éj sötétiben

Járd útaid',

Imádjad Istened',

Ó megsegít."

És elmém' föllege

Elszéledett,

'S imádvá hajtva meg

Térdet-fejet,

„Te“ — sohajtek — „dicső,"

Ösvényedet

Ki égi vész-között

Fölhőn veszed!

Hozzád, oh mindenek'

Atyja, sohajt

Föl e' kebel, szüntesd

Meg már a' zajt!" —

'S borúra lett derű

Egyszerre és

Legottan eltvolt

A' szenvedés;

'S én ismét búfalan

Örülhetek

Éltemnek, mert tisztán

Kéklett az ég

'S virág-vető körül

Ösvényemet,

És megáldott az úr

Vágyam felett

Ember, kiből a' búfalan

Könyűt fakaszt

Ne sírj, — barátod él

'S meglátja azt! —
 Nincs, ki segítene,
 Feled közel?
 Szemed' gyermekileg
 Vessd oda fel!
 'S bár éj sötétiben
 Járd útaid',
 Imádjad Istened',
 Ő megsegít.

M.

5.

A' magyartalan hölgyhöz.

Mert szép vagy, kellemid'
 Varázsát bámulom,
 Mert jó vagy, tisztelet'
 Díjával áldozom.

Mert lelkes vagy 's veled
 Mulatni kegyelem,
 Hódítva von feléd
 A' leghőbb szerelem.

De, mert a' hon' baján
 Nincs szűdben fájdalom,
 Ez fáj 's szerelmedet
 Tört szívvél gyászolom.

Vörösmarty.

6.

Véd-angyalaink.

Hogyha élted' csillagára
 Rá tolúl az esti pára
 És fölötted zúg a' vész:
 Oh ne rettegj! Isten őród,
 A' veszélyek ellen ő főd
 És feléd szeretve néz.

Hogyha vétkes indulatnak
 Cselszövényi ostromolnak
 'S szived' csendit üldözik:
 A' megőrzött ártatlanság
 Szent tűzében ellenök vág
 'S fegyver-élők megtörik.

És ha elméd síkra szállva
 'S a' tudás' honát bejárva
 Nyugodalmat nem lele,
 Sőt a' kétség' habja hányja:
 Hígy! a' hitnek égi karja
 Biztosan vezet bele.

És ha szenvedéseidbe'
 Pályatéred végtelenbe
 Látszik elhuzódni még,
 És ha nincs, ki szánakozva
 Jó feléd és kínos árva
 Sorsodon segítni ég:

Óh ne csüggedj! — küldje Isten
 Két vigasztalót, ha nincsen
 Emberekben már segély;
 Névre egyik türelem, 's hol
 Megjelen, szelíden 'apó! —
 És a' másik a' remény.

'S hogyha társaid' jájára
 'S könnyeiknek záporára
 Fájdalommal telt szived:
 Szeretettel lépj előre
 Orvosolni — és kegyére
 A' sebes szív meheged.

És ha sérveik' hatalma
 Minden ésszt 's erőt háladna
 Lángoló gyötrelmivel:
 A' rokon-szen'v' érzetében,
 Bánatuk' rideg telében,
 Enyhe-szer lesz a' kebel.

1882. évi kiadás. M.

Árpád.

I.

Mi zaj riad, mi nép tolong
 Alpár határidon!
 Tán még kevés a' csonthalom
 'S tusára forr a' hon?

Lejárt a' harc, ül a' vihar;
 Zalán bujdosva fut,
 Ha nyilna még az ég alatt
 Egy más hazához ut.

'S talán utána vándorol
 Az árva néptömeg,
 Jött, hogy közös bucsú-torát
 E' síkon ülje meg?

Elhullt a' szláv, vagy elfutott, —
 Győzött a' szittya kard,
 Alpár felett tábor-gyűlést
 Álmos' szülötte tart;

Árpád, a' hős, az óriás,
 Mint bércei pálmaszál;
 Árpád, ki ott a' nép előtt
 Mint egy hadisten áll.

II.

Zajonga még — 's ím néma lón
 A' sátorok' hada;
 Főlharsog a' nagy tábor-úr'
 Vezéri szózata:

„Ti hős apák, ti hős fiak!
 Kik híven küzdtetek,
 Reám egykét pillantatig,
 Népem, figyeljete!

Bujdosva, árvák, hontalan,
 Honért sohajtozánk,
 'S hol egykor villogott Etel,
 Kiküzdve őshazánk.

Karpát miénk, 's tej, méz csorog
 Karpát' szikláiról,
 Malasztos völgye' bájölén
 Áldás-özön virul.

Hadúr! mondom! itt örök
 'S nagy léssen a magyar;
 Csak oh ne, csak ne ontana
 Rokonvért honfi kar.

Csak szétvonás ne rázza föl
 Az átok' ostorát:
 Nem bántja vész 's nem éri rom
 A' béke' sátorát.

Erőre kél a' társaság,
 Ha népe ősszszeforr;
 Hazát, melly' egység-elven áll,
 Kor 's vész el nem sodor!

De hol vad párt-düh habovog
 'S fajúlt visszafakadás:
 Nincs ott jelen', nincs ott jövő'
 Űdvére áldomás.

Ott bűn tenyészt, ott tiszta vér
 Kiált a' kinpadon,
 Elhullanak a' honfiak,
 Hogy sir leend a' hon.

Oh népem úgy, úgy tedd le most
 Jövőd' alapkövét.
 Ne rontsa párt, ne rend-törés
 Hazád' gyémánt-övét!

Bel-béke napja hoz, teremt
 Hazára fénytavaszt,
 Fölötte béke' őreként
 Törvény ül és viraszt.

Törvény, kor- és nemzet-szerű
 Törvény' hatása szent
 Jót őriz az, kinpadra von
 Önző istentelent.

Törvényeket kell szerzenünk
 Igazság' lelkivel! —
 — A' párduczos vezér' szavát
 Tetszés-zaj váltja fel.

III.

Szerződtek — és a' fejdelem
 Megnyitja vér-erét;
 Szerinte sorra hat vezér
 Pecsétli esküjét.

A' vér csorog, s az áldozó
 Hőn lelkesülve mond:
 „Halljon meg, vesszen a' gonosz,
 Ki törvényt, tudva, ront.

Halál fején! ki vakmerőn
 Rendet fog bontani,
 Mint e' pecsétlő eskü-vér,
 Úgy folyjon vére ki!"

A' hallgatót, az érezőt
 Szent ihlet hatja meg;
 Fölzeng az esküvők után
 A' nagy nemzet-tömeg.

A' nemzet' esküszózata
 Dörögve, hatva száll,
 Igaznak üdvös óra ez,
 Repdbontónak halál.

Elzúg, miként tenger-moraj,
 Az őszzes eskü-szó,
 Megáldja bajnok híveit
 A' nagy hon-alkotó.

IV.

Eloszlanak. — Vezértüzők
 Köz-érdek' csillaga;
 Árpád, öröm 's remény között
 Még ottan áll maga:

„Virulj te hon, ragyogj te nép
 Nagyságban ezrekig!”
 Mond 's myriadok üdviért
 Buzgón imádkozik.

A' harczy hőst, a' nép-apát
 Meghallgatá az ég.
 Virul a' hon, ragyogva él
 A' hősi nemzedék.

És hírben áll a' pusztán tér,
 Hol szerződés leve,
 'S a' szerződés' emléke
 Ma is Szer a' neve. —

Szer, mint tanú-peklya áll
 Végetlen ezrekig,
 Fölötte hon-történetek'
 Nemtője örökösök.

'S míg csak Szer áll, míg hon leend,
 Míg érez a' kebel:
 A' honfi és emlékezet
 Árpádról énekel. —

Nagy Imre.

S.

Egy anya' keserve.

Alszol csendes árny alatt,
 Kisdéd gyermekem,
 'S nincs e' földnek hajnala,
 Melly felkölt nekem.

Téged egy rövid tavasz'
 Leble ringatott,
 Látál csak kies nyarat,
 Őszi bájnapot.

Míg a' tét elhozható
 Gyász fuvalmaít,
 Sir' öblében álmodod
 Égi almát!

Viszsa hasztalan sohajt
 Dúló bánatom;
 Hasztalan kiáltja szóm:
 Kelj föl magzatom!

Halmódon hullat szemem
 Záporkönnyeket
 'S köny és síralom nem ad
 Néked életet.

Ah nem ismer' olly anya
 Mély szivbánatot,
 A' ki még nem sirata
 Megholt magzatot.

A' kinek virágait
 Sors nem tépte le,
 Szép jövődöt, szép reményt
 Táphát rebéle.

Nékem nincs vigasztalás
 E' nagy ég alatt,
 Meszre túl az életen
 Egy remény maradt:

Hogy viradni mennybe' fog,
 Melly felkölt nekem,
 Üdvözlet' hajnala,
 Drága gyermekem!

Bajza.

9.

Bánya-dal.

„Sápadt arczu bús legény, mondd,
 Merre tántorogsz?

Öngyilkos, hater magadnak
 Mély sirt ázni fogsz?

Szúnjél túrni mélyebben már,
 Kóválygó lidércz!

A' mit ászasz, átkozott mind
 E' sok gazdag ércz.

Önkény' szörnyü eszközévé
 Lesz e' gyáva kő,
 Porba roskad villogásin
 Minden szent 's dicső.

Borzasztó erővel dúland
 Átkos ujjakon,
 'S elnyomottan sir miatta
 Annyi árva hon.

Szennyesen áruba szálland
 Annyi becsület,
 Annyi hir-név, annyi eskü
 A' földszin felett.“

Nem felel, 's csak ás tovább is,
 Véres körme bár,
 Míg előbe gazdag érczet
 A' szírt keble tár.

'S a' kapart kincs, új alakba
 Gyorsan öltözik,
 Véle a' bűn nagy kevélyen
 Jár 's büszkélkedik.

Békóvá lesz a' nemesre,
 A' ki tenni mer,
 'S a' szabadság' ellenében
 Szent vér-lepte szer.

Szűz virágot gyilkoló kés,
 'S Isten' ára lesz,
 Rajta mennyet, rajta poklot
 A' bűn' kénye vesz.

Föl, föl innét napvilágra!
 Keblém agg 's szorúl
 'S benn, mint bányászakna' mélyén
 Búnak férge dúl.

Tóth Lőrincz.

Tisztújítás.

„Mért sereglesz hű nemesség?

Mért e' vig indulat?

Ünnep ez tán, melyre kebled

Édes lángra gyúlad?”

Vándor, a' volt tiszti karnak.

Vírad búcsunapja,

És kormányát a' szabad nép

Még ma másnak adja.

„Bár ne szálljon, hű nemesség,

Bánat a' cserére!

'S győzelemben kit vezetsz föl

Honod' őrhelyére?”

Azt, ki lángszerelemet ígér

Népnek és hazának;

Azt, ki ránk mosolyg szelíden,

'S nyer szívet magának.

„És te nem félsz, hű nemesség,

Hogy kerülsz igába,

'S a' szelídek még nyakadra

Még fel büszke lába?”

Vándor, értünk hajh ne búsulj,

Kurta szám a' három,

'S három év ha lassan elfoly,

Törve minden járom!

Kölcsey.

I I.

Zrinyi' dala.

Hol van a' hon, mellynek Árpád' vére
 Győzelemben csorga szent földére,
 Melly nevével hév szerelmet gyújt;
 'S meszsze képét bujdosó magzatja,
 Még Calypso' keblén is siratja,
 'S kart feléje búsan vágyva nyújt?

Itt van a' hon, ah nem mint a' régi,
 Pusztaságban nyúlnak el vidéki,
 Többé nem győzelmek' honja már;
 Elhamvadt a' magzat' hő szerelme,
 Nincs magasra vívó szenvedelme,
 Jégkebelben fásult szívet zár.

Hol van a' bércz és a' vár fölötté,
 Szondi mellynek sánczait védlette,
 Tékozolya híven életét;
 Honnan a' hír felszáll, 's arczatja'
 Lángsugárit távol ragyogtatja,
 'S fényt a' késő századokra vét?

Itt van a' bércz, 's omladék fölötté,
 Melly a' hőst és hírét eltemette,
 Bús feledség hamvának néma hant;
 völgyben ül a' gyáva kör 's határa'
 Szűk köréből fész. aszlakára,
 Szédeleg, ha néha felpillant.

És hol a' nép, mely pályát izzadni,
 'S izzadás közt hősi bért aratni
 Ősz atyáknak nyomdokin tanult;
 'S szenvedett bár 's bajról bajra hága,
 Hervadatlan volt szép ifjúsága,
 A' jelenben mult 's jövő virult?

Vándor állj meg! korcs volt anyja' vére,
 Más faj állott a' kihúnyt' helyére,
 Gyöngé fővel, romlott, szívtelen;
 A' dicső nép, mely tanult izzadni,
 'S izzadás közt hősi bért aratni,
 Névben él csak, többé nincs jelen.

Kölcsey.

12.

A' magyarnak három szent szava.

Halljatok három szót, melyek a' magyarnak
 Égi lánggal gyúlnak nemes kebelébe',
 'S bár sokan magasbra repülni akarnak,
 Szentebbet soha sem lelhetnek helyébe:
 A' ki e' háromért kész élni és halni,
 Jó magyarnak magát csak az merje vallni.

Haza! melynek édes, bájoló hangjára
 A' vadnak is kőbe szerelemre lobban;
 A' magyar szíveknek szentséges oltára;
 Érte buzog bennök a' vér legforróbban;
 Árpád' unokája, ezen oltárjáért
 Kész élni és halni, az édes hazáért!

Király! a' legfőbb tiszt, kit ezen oltárra
 Hunnia' hív kara tisztelve emel fel!
 Tűz lélekkel kész ő ennek ótalmára
 A' sikra kikelni a' föld' kerekével;
 Kész érte, mikor kell, dicsőn ontani vért,
 Kész mindenre a' jó törvényes Királyért.

Isten! a' magyarnak imádott szent atyja!
 Mindenható ura! alkotó mindene!
 Buzgóságát hozzá szó nem rajzolhatja,
 Mert mindennél szentebb előtte Istene!
 'S miként kész a' magyar szóval őtet vallni,
 Úgy igazságiért kész élni és halni.

E' három szent, nagy szó az igaz magyarnak
 Tiszta lángzattal ég nemes kebelébe',
 'S bár sokan magasbra repülni akarnak,
 Szentebbet soha sem lelhetnek helyébe.
 'S a' ki ezekért kész élni és meghalni,
 Jó magyarnak magát csak az merje vallni.

Gróf Teleky Ferencz.

13.

Szózat.

Hazádnak rendületlenül
 Légy hive, oh magyar,
 Bölcsőd az és majd sirod is,
 Melly ápol 's eltakar.

A' nagy világon e' kívül
 Nincsen számodra hely,
 Áldjon vagy verjen sors' keze,
 Itt élned, halnod kell.

Ez a' föld, mellyen annyiszor
 Apáid' vére folyt;
 Ez, mellyhez minden szent nevet
 Egy ezred év csatolt.

Itt küzdtenek honért a' hős
 Árpádnak hadai,
 Itt törtek őszsze rabigát
 Hunyadnak karjai.

Szabadság! itten hordozák
 Véres zászlóidat
 'S elhultanak legjobbjaink
 A' hosszú harcz alatt.

És annyi balszerencse közt
 Olly sok viszály után;
 Megfogyva bár, de törve nem,
 Él nemzet e' hazán.

'S népek' hazája, nagy világ,
Hozzád bátran kiált :
„Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet vagy halált!

Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiában onta vért,
'S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a' honért.

Az nem lehet, hogy ész, erő
És olly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.

Megjöni kell, megjöni fog
Egy jobb kor, melly után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek' ajakán.

Vagy jöni fog, ha jöni kell,
A' nagyszerű halál,
Hol a' temetkezés felett
Egy ország vérben áll.

'S a' sirt, hol nemzet súlyed el,
Népek veszik körül
És az ember-milliónak
Szemében gyászköny ül.

Légy híve rendületlenül
Hazádnak, oh magyar!
Ez éltetőd: ha elbukál,
Hantjával ez takar.

A' nagy világon e' kívül
 Nincsen számodra hely,
 Áldjon vagy verjen sors' keze,
 Itt élned, halnod kell.

Vörösmarty.

14.

Honfitiszt.

Ha szíved a' hazáért
 Úgy lángol és eped,
 Hogy vérező keservek
 Miatt majd megreped:

Irj, tégy, csatázz, kinek mint
 Adák az Istenek,
 Oltári a' hazának
 Hogy füstölögjenek.

Ha irsz: csak honszerelmet
 Sűgjon minden dalod;
 Ha téssz: hiven kövessed
 Meghívó angyalod';

Ha mégy csaták' elébe,
 Szakítsd föl kebledet:
 Meglátjuk a' kiömlő
 Vérben szerelmedet.

Erdélyi.

15.

Panasz.

Vad útamon kinyílt
Virág nem illatoz',
Kezemben szüntelen
Ürömpohár haboz'.

Szavam elfáradott,
Rekedt és néma lett,
De nem fuvalhatott
Jégszivbe érzetet.

Lehelnek kürtjeként
Hangzott „szeresd hazád',
Mert ápol édesen
Mint szerető anyád!“

De gunyakaczej veré
Fülem' haláldalúl
'S nem ébredett soha
A' korcs föl álmiból.

Kértem, miként a' sors-
Üldözte szűz eseng,
Kinek szelid szemén
A' bánat' könye reng:

Emelje föl diszét,
Derítsen éjire
Hajnalt, virágozást
Felejtett nyelvire.

De föl nem olvadott
 A' jéghideg kebel
 'S nekem csak útamon
 Sohajtni, sirni kell.

Sujánszky.

16.

Anyakérelem.

Ajándokul ne add nekem,
 Szerencse, kincseid';
 Ne a' jelen', ne a' jövő'
 Mulékony kéjeit:

De áldj meg engemet, nagy ég,
 És adj szülötteket,
 A' kik szeressék a' hazát,
 Mint önszülőjőket;

Fölötte kik viraszszanak
 Naponnan-éjjelen,
 Ne nézzen a' jövőbe át
 Búsan, reménytelen.

Oh add meg énnekem, nagy ég,
 Szivem kívánságát,
 'S eléggé megjutalmazál
 Engem szülőt, anyát.

Matisz Pál.

17.

Hunyady.

Ki áll amott a' szirttetőn
 Hunyad' magas falánál
 'S körültekint a' sikmezőn
 Az esti fénysugárnál? —
 Hunyady ő, az ősz vitéz,
 Hazáját most nem üzi vész,
 Várába szállt nyugodni.

De hirnők jó 's pihegve szól:
 „Uram! hatalmad eldült,
 Hazádon nem kormánykodol,
 A' polczra már Ulrik ült.“
 „Ha úgy akarta a' király,
 Hunyady akkor félre áll.“
 Mond és marad nyugottan.

Más hirnők is jó csak hamar:
 „Törnek reád, uram, félj;
 A' főnemesség nyelve mar,
 Elölük, mint lehet, térj.“
 „Hogy törnek rám, hihetni bár,
 De nem úgy mint török, tatár,“ —
 Mond és marad nyugottan.

„Uram, hős vajda! véredet
 Szomjazza egy gonosz szív
 'S hogy oltsa fényes éltedet
 Vidéki földre kihív.“
 „Rám czélza már nem egy halál,
 'S ha Isten adja, eltalál,“
 Mond és marad nyugottan.

'S a' mint fentáll 's a' mint lenéz
 Nyugalmasan szívében,
 Habos lovon fut egy vitéz,
 Vérlobogó kezében
 'S kiált: „édes hazánk oda,
 Nyakunkon a' török' hada,
 Siet kivíni Nándort.“

„Pogány jó? hah! nem türhetem,
 Mond és tűnik nyugalma,
 „Magyar hazán és nemzeten
 Nem dől török' hatalma!“
 'S aczélt ragad, lovára kap,
 Csatáz, ví, izzad éjt és nap
 'S míg nem győz, nincs nyugalma.

Czuczor.

18.

Hondal.

Szép vidék, e' hon' vidéke,
 Mellyben én lakom,
 Csillagok jegyzik határit
 Délen, éjszakon.

Koszorúja hervadatlan
 Karpát' ormain,
 Istenáldás ékesíti
 Vig lapályain.

Sok különminden' hazája,
 Ám de benne sik,
 Völgy, orom szép ősszehangzó
 Egygyé változik.

Melly fakad hideg hegyekből,
 Annyi kisdéd ér,
 Völgyek' alján, csergedezve,
 Egy Dunába ér.

És ha népét kell tekintnem
 'S szive' hangjait,
 Nem tudom ki nemzetemnek
 Jó szokásait.

Jobbra, balra más világ van,
 Szétvonó, elegy:
 Csak e' honnak szive volna,
 Szive volna — egy!

Erdélyi János.

19.

Toldi' esküje.

Kedvetlen ül Szabácsnál sátrában a' király,
 Redőzött homlokán a' boszúság írva áll;
 Körötte vértől ázva kard, dárda hevéresz
 'S a' harcz' ölő zajából egy csonka ősz vitéz.

Ki volna a' király más, mint Hunyad' hősfia?
 Ki volna más mint Toldi, a' csonka dalia?
 Merthogy Szabácsnak híják, hol voltak, a' helyet,
 Merthogy ma győzedelmet Mátyás nem nyerhetett.

„Kardomra merném!“ úgymond 's helyéből felszökék
 „Kardomra felfogadni, hogy árulás esék.“
 'S begyűjti sátorába minden vezéreit,
 A' szent kereszt' nevére letenni esküit.

'S a' büszke hadvezérek arany- 's ezüstösen,
 Megsértett büszkeségből negédes-kényesen,
 Sorába térdet hajtnak a' szent kereszt előtt:
 „Istennek átka érje az álnok hitszegőt!“

'S mind esküdött, csak egy nem, a' csonka bajvivó;
 Végül maradt a' bajnok, mint mindenből a' jó;
 Meghajtja régi térdét az esküt mondani,
 De Mátyás ezt a' térdet nem hagyja hajlani.

„Nem, ezt nem engedem meg egész országomért!“
 'S feltartja hős kezével a' tisztos ősz vezért.
 „Benned, te csonka hattyú, megbizik a' király,
 Mert Toldi, mint a' szikla, rendíthetetlen áll.“

Garay János.

20.

Pórfü.

Miért szeretlek oly hön,
 'Szülőföldem, hazám,
 Ápoltalan virágként
 Ki búsan származám?

Egy sziv minden biralmam
 'S egy fölzsengő kebel,
 És földeden poromnak
 Temetkezési hely.

Bölcső 's a' sir között nincs
 Számomra üdv 's remény,
 Természet' ösztönéből
 Pórnak születtem én.

Hozzád mi köt, mi lánczol,
 Miként virágidat? —
 Hajh! ők gyököt verének
 A' szülőföld alatt.

Miért nevezlek édes
 Anyának tégedet,
 Ha elveréd magadtól
 Jámbor szülöttödet?

Ha reszkető kezekkel
 Nyujtasz hideg kenyért
 A' fáradás díjába,
 És vérkönyűimért?

Oltárod' zsámolyánál
 Én is letérdelek
 És áldozatra hűven
 Könyút, vért szentelek.

De fáj szívem, de engem
 Búnak hatalma nyom,
 Mert én imádkozásban
 Ki nem hallgattatom!

És .kint hiába sírok,
 Hiába könyezek,
 Nem törlik el könyűim'
 Enyhületes kezek.

'S miért szeretlek olly hön
 Imádva tégedet,
 Minden lakók' világa,
 Minden lakók felett?

Ah, mert szerelmed, o hon,
 Isten mosolygta rám —
 Azért szeretlek olly hön
 Szülőföldem, hazám!

Erdélyi János.

21.

Béla.

Leng a' serény, a' mén rohan,
 És rajta Béla ül;
 Lovagkalandot szomjaz ő
 'S királyhölgyért hevül.
 Csatára hoz villámvasat,
 A' hölgyhöz lángszívet, —
 Csatázva röppen két sas el
 A' gyors lovag felett.

És várat ér lengyel-tetőn,
 Sötétet, gyászolót,
 Előtte népcsoportokat
 És véres lobogót.
 Kard nem ragyog, kürt nem riad,
 Nincs semmi háború,
 És mégis minden arcokon
 Sötétlik a' ború.

„E' nép talán megunta már
 A' tartós békidót?
 Hadisten, áldomásoddal
 Derítsd örökre őt!“
 „O hősi, gúnyra mért fakadsz
 A' nép' fájdalomnál:
 A' vésznek percze elközelg,
 'S e' hon gyalázva áll.“

A' hirnök szól 's tovább fakad
 Az átok ajkain;
 Leir egy roppant óriást
 Irtózat' hangjain:

Ama' zordon pogány vitézt,
 Ki ellenök kiszállt,
 'S ki ennyi milliók között
 Bajtársra nem talált.

Elmondja, hogy közügy felett
 Párharcz fog dönteni,
 'S öreg király, lengyel-fiak
 Nem mennek küzdeni;
 Mert mind, kik eddig ellene
 Csatára szálltanak,
 A' nemzet' legjobb hősei,
 Kudarczot valltanak.

Lefesti a' királyleányt,
 Atyjának karjain,
 Ki a' győző' jutalma lesz
 Egy ország' halmain,
 Mellyekről a' nép-áldomás
 Magas felhőkig ér. —
 'S már már pogánynak kincse lett
 Illy drága pályabér!

Hall Béla, 's hősi nagy szive
 Harczos haragra gyúl.
 „Vetkezd le gyászod', o király,
 Ne fájjon ott balúl!“
 Biztatván így zeng szózata
 A' fényszék' zsámolyán;
 'S föl villan ádáz fegyvere
 Egy nemzet' alkonyán.

'S miként a' szablya-villanás,
 Merész a' hős maga;
 Fölötte ifju bájban ég
 Országok' csillaga.
 'S nagy hire, a' tiport hazán,
 Miként szél, elfuval,
 És minden bánat fölszakad
 A' véres alkuval.

Hüs Bog' hulláminál,
 A' véres part fölött,
 Áll a' pogányvitéz
 Csapongó kedv között,
 'S felejtve végzetet
 A' ferde nép körül,
 Győzelmi ünnepet
 Örömjóslattal ül. —

Lassan, lassan, pogány!
 Várd el hős párodat,
 Ne ünnepeld korán
 Győzelmi nászodat.
 Magasztal és aláz
 A' kardok' istene;
 Az ünnep tor lehet,
 Haláldal a' zene.

'S im a' jelelt idő int véres reggelen,
 Nagy kíséret között hős Béla megjelen.
 „Csatára föl, pogány!” kiharsog szózata
 'S a' nemzetsors fölött megvillan a' csata.

A' tompa harczi kürt vad hangon fölrival,
 És a' pogány köszön kardnak csapásával.
 De sujt egy más aczél, mint hőse' karja bír,
 'S nyomán nyilnak sebek, mélyen, miként a' sir.

Az aggó nép, körül képez csoportokat,
 Jósolva végzetet 's jövőndő sorsokat.
 És szájról szájra zeng: ki oszta sok halált,
 Az óriáspogány, párjára most talált.
 'S míg menny 's pokol között kétségben állanak,
 Az üdvet és halált eldönti két alak.

'S ott fekszik a' pogány égő sebek között,
 Elhőrgve életét a' véres part fölött;
 De a' magyar' vasa villogva fönmarad;
 'S áll a' királyi szék 's a' lengyel hon — szabad.

Örökre kél a' nép
 Nagy földet elborít,
 'S virággal hinti el
 A' bajnok' útait.
 'S Béla lábaihoz,
 Ki véde nemzetet,
 Rak dús ajándokot, —
 Királyhölgy kincseket.

Orzónak zsold! — nekem
 Magad vagy pályabér,
 Kivel a' félvilág'
 Kincstára föl nem ér!

Igy Béla, — 's ősszeforr
 A' lány- 's lovag-kebel,
 'S egész lengyel haza
 Örömnászt ünnepel.

Pap Endre.

22.

Géza.

Vezéri karddal Géza jó
 Boszúlni sérveit,
 Kit honból elvert Salamon;
 Hoz hősek' ezreit.

'S ott, hol fenyű nővelkedik
 És bércei sas tenyész,
 Táborba száll a' nagy sereg,
 Érette halni kész.

Színes zászlóknak szárnyain
 Az őszi szél süvölt,
 Sátorban a' fáradt vezér
 Pihenni szirtre dölt.

És álmodott csatáiról
 Esendő dolgokat,
 Rokon fiaknak vériben
 Tört czímert 's pajzsokat.

És szenvedett az ősi hon,
 Rom ülte tájait,
 Elölték a' boszús hadak
 Leghűbb magyarjait;

Hullott hősekre építék
 Fejedelmi zsámolyát,
 'S omló vérnek hullámain
 Halásztak koronát. —

És itt, mert lelke elszorult,
 Riadva ébredett,
 'S az érczmez, mellybe öltözött,
 Rengő szivet fedett.

A' hércz alatt völgy terjed el,
 Kicsiny had zajlik ott,
 Melly a' királyi kegy miatt
 Védő fegyvert fogott.

A' fény között egykor hiú,
 Most megtört, Salamon
 Fejedelmi dísz nélkül szalad
 Rejtélyes úton ;

Mert keblében vádolja őt
 A' vétkes öntudat,
 És vádja olyan égető,
 Miként a' kárhozat ;

'S mert hűvei, bár híresek,
 Ők mind elhullanak,
 Ha a' tetői bajnokok
 A' síkra szállanak.

Ki tartja föl a' bérzfokon
 A' hősek' ezreit?
 Ott Géza szól; a' völgybe néz
 'S gond nyugzi lépteit.

Kedlében egyszer fölmozog
 Még a' vett sérelem,
 'S az érzet, mellyel küzködik,
 Égő honszerelem.

Aztán a' belső harcz szünik,
 A' hű sziv fenndobog,
 'S arczán egy mondhatlan sugár
 Magas fényben lobog.

„Csatám' sorsát kiálmodám,
 Kardom' nem vérezem,
 Hiú királyi bűm miatt
 Nem halhat nemzetem.

'S midőn olly égőn szeretem
 Apáim' szent honát,
 Nem, földön nem hordozhatom
 A' véres koronát!“

Szolt és elszorta fegyverét,
 Önkeblét győzte meg,
 'S indult mint béke' angyala,
 Követte a' sereg.

Oltár előtt találta fel
 Bánkodva Salamont,
 Adott fejére koronát
 És hozzá drága hont.

'S míg a' nemzet' lovagjai
 Bámulva tisztelik,
 E' föld a' szép öngyőzelem'
 Hírével bételik.

Pap Endre.

23.

A' magányos sir.

Keskeny völgye' rejtekében,
 Egy magányos sir' tövében
 Ül 's andalg a' remete;
 Barna felhők tornyosulnak,
 'S halk morajjal fölvonulnak;
 A' nap búcsufényt vete.

Távolt mérő lángszemekkel
 Egy utas jó gyors léptekkel;
 „Merre utas?“ „„„Meszsze még!
 A' sötétlő fenyvesen túl
 Utam a' kék hegyfokig nyúl,
 Azt elérni szívem ég.““

„Utas! utas! fergeteg kél,
 Hallod, mind zúg 's ordít a' szél,
 Szállj meg kis hajlékomban;
 Vészre gyűlt a' földi pára,
 Elhunyt már a' nap' sugára;
 Nyugodj' édes álomban.““

„„Boldogé az édes álom,
 Én e' völgyben nem találom;
 Meszszebb vágy hű kebetem;
 Túl az erdőn, túl a' berken
 Lelkem új életre serken,
 Hívemet ha fölfelem.““

„Borzasztó az éji pálya,
 Vészt lappangtat bús homálya,
 'S fenndöbörgő fellegek
 Tűzőzönben vivnak immár,
 Sujt a' villám, végveszély vár;
 Utas! utas! rettegek.““

„„A' veszélytől csak boldog tart,
 Reszket 's néz, hol a' biztos part;
 Jámbor ősz! nem félek én.
 Rendületlen hiedelemem
 Küzdve győzők, 's lángszerelmem
 Megjutalmaz lágy ölén.““

„Utas! utas! nézd ezen sirt,
 Bennalvó is lángszívet birt,
 Kéjre termett lányka bár:
 Ő is hű kebelre vágya,
 Most kemény föld szűzi ágya,
 Nem szeret, nem érez már.

Hány rabot tőn szép alakja!
 Dús kérőktől forra lakja,
 'S ő csak egyben, egynek élt;
 'S bár az meszsze harczba tére
 Honja hősi védletére,
 Hiv maradt, várt és remélt.

Hajnalfényben és napeste
 Kedvesét könyezve lesté
 Állva a' szirtek felett:
 Egykor így — vész dül körülé
 Reng, szédül 's a' mélybe dőle —
 Szíve' áldozatja lett.

'S a' mint a' vadonban jártam,
 Föllelém 's e' sirba zártam;
 Orma zöld! itt hamvad ő!
 'S az, kit olly sohajtva vára,
 Nem sohajt hideg porára!
 Gyula, Gyula még se' jó."

„„„Ő az! ő az! — Húnyj' el éltem!
 A' mit vágytam és reméltem,
 E' szük hant már elnyelé;
 Szórd villámid' rettentő ég!
 Ordíts szélvész, mit vehetsz még? —
 Létem a' búéjjelé.

Viszsza hát a' harczba! vissza!
 Majd a' föld ha vérem' iszsza,
 Lelkem ott fenn nála lesz.
 Isten hozzád, jó öreg te! —
 Tördelt hangon ezt rebegte —
 „Gyula töled búcsut vesz."

'S ment. A' felhők szétvonóznak,
 Vig tavaszszinben viróznak
 Erdők, berkek mindenütt:
 Benne zajlik, 's nem sokára
 A' nap' feltünő sugára
 Néma sirhalmára süt.

Kisfaludy Károly.

24.

Orvosomhoz.

Oh ne nézzed erem vér-e,
 Ne kérdd, testem ételt kér-e,
 Aluszom-e csendesen,
 'S kedves-e még a' jó ital? —
 Tudományod, vigyázz, megcsal,
 'S majd nem ítélsz helyesen.

Tudok én egy életmérőt
 Mind ezeknél többet érőt
 Hufeland- és Brownén túl;
 Azt magamról jelenthetem,
 Hogy csak ebből ismérhetem,
 Jól vagyok-e vagy roszul.

Míg a' virtus' 's emberiség'
 Nemes tüze szivemben ég
 'S értők mindent elhagyok;
 Míg szivem kész szent hazámért
 Fömládozni minden csepvért,
 Addig frisen 's jól vagyok.

De ha embertársam' javát
 'S a' nyomorult' kérő szavát
 Siket fülem nem hallja;
 Ha más' jaját csak hidegen
 Nézem, úgy mint egy idegen,
 Ekkor kezd a' nyavalya.

'S ha végtére a' virtusnak
 Szent lánczai már nem huznak,
 Nyavalyám nagy erőt vett;
 Említsd ekkor kedves hazám',
 'S hogyha még sem mosolyog szám,
 Tudd, a' halál közelget.

Próbáld még ezt: kedveseim'
 Nevezd rendre gyermekeim'
 Áldott feleségemmel;
 'S ezen ismért édes hangra
 Ha nem ébred arczom lángra,
 Halva vagyok, temess el.

Gróf Teleky Ferencz.

25.

A' jámborság 's középszer.

Más az Atridák' ragyogó dagályát
 Tarka pórázon mosolyogva nyögje,
 'S Tantalus-szájjal magas asztaloknál
 Üljön epedve.

Oh 'ti elrejtett kalyibák' lakói,
 Régi jámborság 's te arany középszer!
 Üljetek mellém küszöbömre: vigan
 Látlak, öllelek.

Üljetek mellém ősi tűzhelyemre?
 'S majd Szabinám' hív keze-főzte mellett
 Mártsatok vidám ajakat mosolygó
 Bükkfa kupámba.

A' ki keblében helyet ad tinéktek,
 A' szerencsének letapodja kényét,
 'S szíve' épségét soha semmi bájszin
 Törbe nem ejti.

Nem von az fényes rabigát nyakára;
 Sem majom névért kenyerét nem adja;
 Kincseket nem gyűjt, hogy azokra árvák'
 Könnye kiáltson.

Tiszta lélekkel 's megelégedéssel
 Látja csúrében keze' míve' bérét;
 'S izzadásának gyönyörű gyümölcsét
 Éli örömmel.

Nyájas orczával szegi meg falatját
 A' barátságnak 's jövevény szegénynek;
 'S asztalánál, mint az öreg Philemon,
 Égieket lát.

Háza szent templom, maga áldozó-pap,
 És az áldásnak poharát kezében
 Istenek töltik kimeríthetetlen
 Égi itallal.

Berzsenyi.

26.

A' vezér' búcsúja.

Száz csatán, ezer veszély közt
 Vívám éretted hazám!
 Ágyuvillámok dörögtek,
 Szablya-zápor omla rám;
 Hol a' harc' lángvése állt,
 Ott kerestem a' halált.

Dárda-élek közt rohantam
 Elfoglalt zászlóidért,
 Arczom izzadt, hulla vérem,
 Inség, baj csoporttal ért.
 Éltem gyakran perczen állt;
 De nem leltem a' halált.

Nyertem zsákmányt és szereztem
 Fényes győzedelmeket,
 Ám nem írthatám ki végkép
 Régi ellenségedet.
 Rongált, dúlt az, szép hazám!
 'S sorsod' búsan átkozám.

Átkozám, mert balszerencséd
 Kebledben tenyész vala,
 Tartományid' elhagyá az
 Egyetértés' angyala.
 Pártviszály kiűzte őt,
 A' rend- 's béke-hirdetőt.

Rajtad vérőzönben folyt el
 Esztendők' hosszsú sora;
 Bünhődél, néped' bünéért
 Vert az égnek ostora.
 'S még feletted dörgenek
 Vész-terhelte fellegek.

Itt állok most ős hajakkal,
 Fegyvert nem bir már karom,
 Elhunyt lelkem' lángja 's lettem
 Néptelen ház, pusztá rom.
 Tűnik, hamvad életem:
 Isten hozzád, nemzetem!

Isten hozzád, ifju hősi!
 Nagyra indult sarjadék,
 Kit nemzettem a' hazának,
 Gondsúlyok közt ápolék:
 Bajnoknemzetség' faja,
 Szép remények' bimbaja.

Kösd e' kardot oldaladra,
 Vedd e' zászlót, gyermekem!
 Sokszor látták diadalmim'
 Ellenséges ezreken:
 Hőstől vedd emlékjelül,
 És apádtól örököül.

Győztem én: de diadalmim
 Végcélt még nem értenek,
 Menj te bátran, küzdj előre,
 Áldjanak meg istenek!
 Kit veszély nem rettoget,
 Az nyer győzedelmeket.

A' szabadság' szép virági
 — Ugy akarták végzetek! —
 Ész' mindenható tűzében
 'S vérmezőkön termenek;
 Int a' pálya, ifjú hős!
 Karddal, észszel légy erős.

Bajza.

27.

Isten hozzád!

Bérczről viszszanéz a' vándor,
 Vígan int kies hazája,
 Ott mosolyg a' róna táj;
 De a' meszsze távozonak
 Szíve vérzik, szíve fáj;
 Zeng felé a' búcsu szó:
 „Isten hozzád, bujdosó!”

Bércz alatt áll völgyek' árnyán,
 Csak felhőket lát honából,
 Elmerült a' róna táj:
 Ám de búja nem maradt el,
 Szíve gyászol, szíve fáj.
 Zeng felé a' távol szó:
 „Isten hozzád, bujdosó!”

Bércz és völgy is elmaradtak,
 Felhőt sem lát már honából,
 Ábránd kép a' róna táj;
 Búja, mint az ég, kiséri,
 Szíve vérzik, szíve fáj;
 Mély keservvel zeng szava:
 „Isten hozzád, szép haza!“

Mulnak évek, fürte ős már,
 Elfeledte rég hazája;
 Ám a' kedves róna táj
 Síríg képben él előtte,
 Szíve gyászol, szíve fáj
 'S a' halónak vég-szava:
 „Isten hozzád, szép haza!“

Bajza.

28.

A' holdhoz.

Jó hold, ki békén szenveded
 Kéretni sápadt képedet,
 Kihez boldog, boldogtalan
 Sohajtva járul untalan:
 Hallgass meg egyszer engem is,
 Nagy tisztelődet igen is,
 Csak hogy még nem volt alkalom
 Ezt így szemedbe mondanom,
 Vagy jobban mondva, még soha
 Rád nem szorultam úgy, mint ma. —
 Kérlek tehát, ha majd leszállsz,
 Hol ott fejérlík ama' ház,
 Tekints be kisdéd ablakán,
 Megette ül egy barna lány,
 Talán éppen most vetkezik
 A' gyöngyöm 's rám emlékezik,
 Vagy mint im szinte magam is
 Még asztalnál ül a' hamis,
 És csintalansággal tele
 Kezében nyugszik szép feje.
 Igen tehát! ha majd benézzsz,
 Ajkán, melly édes mint a' méz,
 Nevemben egy szűz csókot hagyj,
 — Egy csókot adni nem olly nagy —
 'S mondd, hogy ha már úgy is szeret,
 Szeressen inkább 'engemet,
 Hisz a' miébe sem kerül
 'S engem mulatna vég nélkül.
 'S ha már szeretni fog talán,
 Mondd, hogy szeressen igazán;

Mert az már még sem illenék,
Ha végre szarvat ölténék.
Mondjad, hogy én őt szeretem
Míg el nem hagy lélekzetem.
'S hogyha, ah! szíve meg nem szán,
Még szent Mihály visz el lován.
Mondd, hogy forró szerelmemért
Szerelme nyujtson méltó bért;
Mondd, hogy ne légyen változó
'S hűsége, eske puszta szó! —
Mosolygasz csintalan sugár?
Bolond beszédek ugy-e bár?
Alig ha úgy nem lesz; no hát
Jó hold, csendes jó éjszakát!

Vörösmarty.

Remete Péter.

A' pogányok ellen harczba menni
 'S Jeruzsálem' városát bevenni,
 Nagy keresztes-táhort összehajta.
 Péter, 's hadnagyul parancsla rajta.
 Ó ugyan, mint szent magány' lakója,
 A' gonosztól jó-magát megója.
 'S tiszteletben áll a' merre fordul:
 Ámde zagyva népe fosztogat 's dül.
 Így közelget a' magyar-hazához,
 'S jötte' híre eljut a' királyhoz.
 Kálmán ottan útra-útfelekre
 Küldi őrhadát a' véghelyekre.
 Péter, ezt gyanítva, már előre
 Futtatott néhányat kémlelőre,
 'S mert ezek sokáig elmaradtak,
 Mondá: „oh az Istentől rúgottak!
 Mintha látnám merre 's mit miyelnek;
 Bár fogadjak, a' csapszékben ülnek.“
 'S szóla lelkeikre hathatóul
 A' hadaknak 's ő is kémnek indul.
 'S a' mint megy, 's tekintget erre-arra,
 Hátra és előre, jobbra-balra,
 Sűrű fölleg gömbölyög feléje,
 Olly sötéten, mint az éjek' éje.
 Tompa és ijesztő mormogása,
 Szemvakító közben villanása.
 A' zarándok hadnagy szín után néz,
 Míg el fog vonulni a' dühös vész,
 'S villogás közt lát egy tanyaházat,
 Neki tartja hát a' zablaszárat;
 Rúgja lassu nyergosét sárokkal,

De számár a' mén 's csak móddal-okkal
 Boldogulni vele, mert alig van
 Épség benne fültől talpaiglan,
 Minthogy a' vidékek' bárgyu népe
 Szőr-serényét emlékül kitépte.
 Még is már a' tanyaszinben álla,
 Hogy szakadni kezd a' zápor' árja.
 Itt czoborhoz kötven paripáját,
 'S rendbe ránczigálván szőrruháját,
 Befordúl a' konyha' gádorába
 'S megvonulva ül a' sut' zugába.

Benn az őrlak pezsg vitéz fiaktól,
 Hetyke, csintalan magyar-hadaktól.
 Áll boros hordó az asztal' ormán,
 Csapra ütve, 's nincsen gége' hiján.
 Fris czipók szép domborúra kelve,
 Mint a' serdülő leányka' keble,
 És a' sülték szinte illatoznak,
 A' vitéz víg örök így lakoznak.
 Pörg a' koczka, harsog a' tobernzó,
 Közbe-közbe hallik csintalan szó.
 Fürge lánykák sürgnek a' karéjban,
 Csókot osztva nyilván és titokban.
 Péter látta ezt a' sut' zugából
 'S mélyeket sohajta oldalából;
 „Ejnye, ez bizony nagyon hamis nép,
 Már ez még is, Istenemre, nem szép.“
 Mindezt gondolá csak úgy magában
 'S megvonulva ült szivbánatában,
 De egy becsipett ujoncz vitézke
 Megtekintve őt, elébe lépe:
 „Hej atyus, mit búsul itt kegyelmed?
 Jobb bizony mivélünk tartson egyet.

Rút idő fűt ott bűn a' világban,
 Annál szebb van itt az őrtanyában.
 Kell-e szép menyecské' főzte-szülte?
 Fris czipó? pogány bor, Ruszt' szűrötte?
 'S egy nagybliú kanésót fog kezébe
 'S rá köszönti jó szokás' fejébe.
 Vér szemet kap erre a' zarándok:
 „Én e' borhoz, ugymond, nem nyulandok,
 Mert gyalázatos kéz' nyujtoványa,
 Mellyben koczka ferg és bűn' leánya.
 Szégyen ez te tőled 's társaidnak,
 Hadfenyítékből hogy így kirúgnak,
 'S mintha Isten, ég, pokol sem volna,
 Lelketekre épen semmi gond ma.
 'S millyen kardotoknak markolatja?
 Egynek sincsen olvasója rajta,
 Szégyen, mendom, és örök gyalázat,
 Így befertőztetni ezt a' házat!
 Kérlek üdvötlőkre, földre, égre,
 Szálljatok már lelketekbe végre.“ —
 Eleinte a' szidott vitézek
 Csak bámulva össze-vissza néznek;
 Ámde látván mint forr a' zarándok
 'S hogy nem tréfa, a' mit szór reájok,
 Egy méregbe jó 's asztalra rá csap:
 „Mit papot nekünk az, a' ki nem pap!“
 „Ó, kiált egy másik, garibonczás!“
 „Garibonczás, zúgnak, ő, nem is más,
 A' szélvész egyszerre tért be véle,
 Csak ki a' szabadba, csak ki véle!“
 „Hát ha kém ő a' kereszthadakból?“
 Szólt megint más szörnyű tágtorokból.
 „Ágra vele, hogyha kém!“ kiált egy,
 Ámde több kiáltja, „arra nem megy,

Mert kereszt van tűzve vállhegyére,
 Ennek harczban folyhat még a' vére.
 „Ej de hosszan és sokat ketóltok —
 Szól a' csap megöl egy régi bajnok
 Simogatva hosszú túske bajszát —
 Vessétek ki már az Istenadtát!
 'S még az ember jobbra-balra pillant,
 Péter laptakint szabadba villant.
 Most siet magát a' szinbe húzni,
 Mert a' zápor-árban retteg úszni.
 Jaj de onnan is legótt: kiűzik
 'S a' számárt utána ösztökélik,
 Mert a' délczeg, kényes-orrá menek,
 Hortyogának tőle 's tüszszögének.

Hull azonban a' zergénye zápor,
 Mit miveljen már az árva jámbor?
 Kamzsáját felrántja tarfejére.
 'S menni készül zápor' ellenére,
 De bár rúgja, csipi a' számárkát,
 Ház elön nem megy túl egy tapodtát.
 'S bár hogyan kiáltoz: „hő ne! hő ne!“
 Huzza őt a' cseppegőbe méne.
 'S öszszeázik, minden teste-lelke,
 Hogy facsarni hétszer meg lehetne.
 A' zarándok mint ezt türi békén,
 'S mintha otthon ülne sziklaszékén
 Elmerül ahító gondolatba,
 Néha néz csak föl 's ki a' szabadba,
 Míg a' zápor vonúl nem sokára,
 'S fölvidulva kél a' nap' sugára.
 Ekkor a' szűk ablakon beszólal;
 „Isten áldjon égi-földi jóval
 Bennetek“ kívánom „ám ha nézek

Tettetekre, ti magyar vitézek,
 Tartok tőle fántom-fántra juttok,
 Hogyha majd csatában leszén úttok,
 'S milyen ölél most ti nekem mérték,
 Olyan ölél visszazamérnek néktek.
 Ígyen szólva és imádva Istent
 A' zarándok lassan lépve elment.
 A' vitézek néztek és nevettek,
 Vég-szavát de még is szívre vették.

Íme Horvát-földre nem sokára
 Jó sebes parancsok indulásra.
 Folyton áznak menve 's visszazatérve
 Emlékezhén, Péter mit igére.
 Majd a' tengerparti Normannokra,
 Táborjárnak a' pogány kunokra;
 'S mindenütt a' zápor' árja vette,
 Jött megint eszökbe a' remete,
 'S szájról szájra terjedett a' híre,
 Mit miveltek őrtanyába véle.
 Sőt maiglan a' magyar hadaknál,
 Péter' régi híre 's átka fennáll,
 Mert a' hányszor útazásban áznak,
 Módja-vége nincsen átkozásnak.

Cz.

A' főpap.

A' töröknek serge szerte dölöng,
 Hol Dunába a' Garam szakad,
 És a' főpap, — atyja a' szegénynek,
 Kit jelenleg bús csapások érnek,
 Angyal-örként népe közt marad.

'S jöllehet már a' mezők' reménye
 Eltapodva mének körmitől,
 És a' győjtött kis vagyron ragadva,
 És a' népnek vére is kiszáva,
 Mellyet a' tar kényre öldököl:

Hósi szívvvel türi ezt a' jó nyáj,
 Mert körében látja pásztorát;
 Célja ennek: könnyebbíteni híven,
 Orvosolni teste', lelke' sérvén, —
 Ó közöttök tethen prédikált.

Alkonyonként jár ki városából,
 Agg kezében vándorbotja van;
 Gyöngén lengedez körülé szellő,
 Hajh! nyomorgó hívein busong ő,
 'S nékik enyhet kér imáiban.

Holdvilágnál egykor, andalodva
 Képzelembe, meszsze ballag el,
 Ér falut 's legott siránczó hang
 Hat feléje; meg nem tartja őt rang,
 'S a' vityilló-ajtót nyitja fel.

És köszöntve lép be a' szobába:

„Gyermekim, mért sírtok? ám a' lét
Istentől van, — ugymond, — mindenünkkel.“ —
És a' bús pár könnyező szemekkel,
Csókolá az ősznek jobb kezét.

„Szóljatok, mért sírtok?“ a' szelíd agg
Ismétlé, „s már hátra nincs remény?
Tán segíték.“ — „Oh aligha!“ így szól
Szille, „gyermekünk tűnt el lakunkból,
Kisded, engedelmes, gyöngö lény.“

„Ah szegények! csillapedjatok meg,
Néki, hogyha él, veszély nem árt,
Vagy ki lenne olly kemény iránta? —
És ha még is őt halál találta,
Bátran leng a' túlvilágba át.“ —

A' hat éves Gergely áll előtte,
Nincsen ártatlan képén mosoly,
Néz könyös szemekkel a' szelíden
Enyhítőre, marja bú szívében,
Nyugodalmat nem lel ő sehol.

És kezét a' főpapéba nyújtja,
Mintha őt segélyre intené,
„Kisded, hát te is szöpögsz, kesergesz?“
Mond, Gerő' fejére téve tisztos
Ujjait hajolva le felé.

Győz a' hervasztó keserv, szülői'
Bánkodása; — biztat a' kegyes
Ősznek indító beszéde; tüstént
Szól a' gyermek egyszerű galambként
Hangja bú- 's fohászokkal vegyes.

„Géza út mellett őrzé a' kecskét,
 Mellyet jó apám hozott minap;
 Lombot adva játszáuk véle reggel,
 A' török csapat ragadta őt el,
 'S most a' kis gidával fogva rab.“

„Ah ne sirj Gerőke, im e' pénzen
 Vesz atyád, 's így lesz helyette más —
 Isten hozzátok! — talán segíték!“
 Eltűnik hamar mint égi lélek,
 'S a' kunyhóban néma hallgatás. —

„Ótalmazd, atyám! a' jó keresztényt,
 Kit pogány kéz durván elragad.“
 Így esdeklik a' főpap magában,
 'S holdvilágnál csendes éjmagányban
 Harmatos gyöpon tovább halad.

Csitt! — fohász, — kapkodja lengé szellő,
 Néz, 's körül fűszálok inganak.
 „Hol bolyongsz szerencse' üldözöttje?“
 „Égi védő! kérlek mindenedre!“
 A' távolból illy szók hangzanak.

És letér a' főpap, hang után megy,
 Cserbokor mellett feküdni lát
 Gyermeket kötözve kis gidával.
 „Géza szólj, te vagy? — talán szemem csal.“ —
 És föloldja teste' békáját.

Holdvilág már fogyni kezd; a' főpap
 Csendesebb léptekkel visszatér,
 Gézát és a' kis gidát vezetve,
 Jelt ad: „szünjék lelketek' keserve!“
 'S zárnyitást a' bémenetre kér.

És elébe futnak, — térdre hullva

Illetik osókokkal agg kezét,

„Itt kívánt magzattok, — visszatértek,

Már aggódnak rajtam otthon, félek, —

Nyujtsa rátok Isten bő kegyét.“

„Ah uram! magad ne menj közőlünk,

Hadd, kísérjünk mind lakodba el.“

Szerte futnak, hívják a' helységet,

Vadvirág- 's zöld ággal ékesített

Dics-szekérre, kérik, ülne fel.

Enged és a' dics-szekérre fellép,

'S virradatkor Esztergomban áll. —

Ósi város! néked volt illy pompád; —

És ki nyerte a' győző borostyánt?

Halljad: a' jó főpap, — Várda Pál.

Zalka.

31.

Osztályrészem.

Partra szállottam. Levonom vitorlám'.

A' szelek' mérgét nemesen kiálltam.

Sok Charybdisz közt, sok ezer veszélyben

Izzada orcám.

Béke már részem: lekötöm hajómat;

Semmi tündérkép soha föl nem oldja.

Oh te, elzárt hely, te fogadd őledbe

A' heves ifjút!

Bár nem olly gazdag mőzeim' határa
 Mint Tarentum vagy gyönyörű Barissza,
 'S nem ragyog szentelt ligetek' homályin
 Tihari forrás:

Van kies szőlőm, van arany kalászsza
 Biztató földem: szeretett szabadság
 Lakja hajlékom: Kegyes Istenimtől
 Kérjek-e többet!

Vessen a' végzet, válaerre tetszik,
 Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem',
 Mindenütt boldog megelégedéssel
 Nézek az égre!

Csak te légy vélem, te szelíd Camoena!
 Itt is áldást hint kezed életemre,
 'S a' vadon tájék kiderült virány lesz
 Gyöngé dalodra.

Essem a' Grönland' örökös havára,
 Essem a' forró szerecsen-homokra:
 Ott meleg kebled fődöz, oh Camoena,
 Itt hűves ernyőd.

Berzsenyi.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z169769703

